Lenin: Massmördare?

Moteld! / Internationalen 1999

Innehåll

Daniel Bensaïd: ”Kommunismens svarta bok” - ett svar från vänster

Under en reaktionär period, 1798, skrev Emmanuel Kant apropå franska revolutionen att en sådan händelse, bortom misslyckanden och bakslag, inte låter sig glömmas. För, i denna uppslitande tid kan man skymta, om än flyktigt, ett löfte om en befriad mänsklighet. Kant hade rätt. Idag är frågan om det stora löfte som knöts till själva namnet Ryska Revolutionen, detta ljus som steg upp ur skuggorna vid tiden för det första världskrigets blodbad, också ska kunna ”förpassas till människornas minnen”. Det handlar inte om ”vår plikt att minnas”, utan om ett minnets arbete och kamp.

80-årsminnet av oktoberrevolutionen 1917 riskerade att passera obemärkt. *Kommunismens svarta bok* har om inte annat fört ”affären oktober” på tal. Stéphane Courtois, redaktör för verket, säger att ändamålet är att upprätta ett hundraprocentigt samband mellan kommunism och stalinism, mellan Lenin och Stalin, mellan den strålande revolutionära början och Gulags isiga skymning: ”Stalinist och kommunist, det är samma sak”, skriver han i *Journal du Dimanche* (9 november 1997).

Att blanda de historiska korten

Det är mycket viktigt att utan utvikningar svara på den fråga som ställs av den store sovjetiske historikern Michail Guefter:

> ”Detta är problemet som måste redas ut: denna händelsernas gång, är den verkligen kontinuerlig eller är det fråga om två utvecklingar knutna till varandra, men som trots allt går tillbaka till olika liv, till två olika politiska och moraliska världar?”

En avgörande fråga, som styr såväl förståelsen av det sekel som går mot sitt slut som våra engagemang i det sekel som kommer. Om stalinismen bara är, som vissa påstår, ”en tragisk förlängning” av det kommunistiska projektet, skulle det vara nödvändigt att dra mycket långtgående slutsatser beträffande själva projektet.

Behovet av smutskastning

Det är vad *Kommunismens svarta bok* syftar till. Man kan förvåna sig över den ganska otidsenliga, kalla krigstonen hos Stéphane Courtois. Medan kapitalismen, hovsamt omdöpt till ”marknadsdemokrati”, gärna förklarar sig vara utan alternativ efter Sovjetunionens upplösning, avslöjar denna iver i själva verket en stor, undertryckt rädsla: fruktan för att se det lidande och de samhällsproblem som systemet för med sig. Systemets baksidor är desto farligare som kapitalismen genom Sovjetunionens fall har förlorat sitt bästa alibi. Det är därför viktigt att tillgripa en preventiv smutskastning av allt som skulle kunna låta möjligheten till en annan framtid skymta.

Det är i själva verket i det ögonblick då kapitalismens stalinistiska efterapning bryter samman, då den stalinistiska-byråkratin fullbordar konfiskationen av den gemensamma sovjetiska egendomen, som kommunismens spöke kan återkomma och ”gå runt världen”.

Hur många tidigare ivriga stalinister har inte, av oförmåga att skilja mellan stalinism och kommunism, upphört att vara kommunister när de slutade vara stalinister och anslutit sig till den liberala saken med den nyomvändes fulla glöd?

Stalinism och kommunism är inte bara olika saker utan verkliga fiender. Och att påminna om denna skillnad är en av de plikter vi har mot stalinismens talrika kommunistiska offer.

Stalins diktatur var inte en variant av kommunismen utan själva den byråkratiska kontrarevolutionen. Att seriösa klasskämpar när de kämpade mot nazismen eller när de kämpade i

konsekvenserna av mellankrigstidens världsomfattande kris inte omedelbart såg kontra-revolutionen, utan generöst fortsatte att offra sina söndertrasade liv, ändrar ingenting. Det handlar alltså om, för att besvara Michail Guefters fråga, om ”två politiska och moraliska världar”, olika och oförenliga. Detta svar är raka motsatsen till Stéphane Courtois’ slutsatser i *Kommunismens svarta bok.*

Courtois kräver ett kommunismens Nürnberg, förmodligen generad över att i detta ämne ansluta sig till en tanke som är kär för Le Pen. Ändå tenderar *Kommunismens svarta bok* inte bara att utplåna skillnaderna mellan nazism och kommunism utan att banalisera dem genom att förleda till tanken att en strängt ”objektiv” och ansvarsfull jämförelse utmynnar till nazismens fördel: 25 miljoner döda mot 100 miljoner, 20 års terror mot 60, som om det gick att mäta så.

Det första omslaget till boken tillkännagav högljutt 100 miljoner döda. Författarnas redo-visning slutar på 85 miljoner. Courtois skelar och ser liken dubbelt. Denna makabra grossist-redovisning som blandar länder, epoker, orsakssammanhang och politiska läger har något cyniskt och djupt respektlöst mot offren själva över sig.

För Sovjetunionens del slutar siffran i 20 miljoner offer utan att man vet exakt vad siffran täcker. I sitt bidrag till *Kommunismens svarta bok* snarast minskar Nicolas Werth de veder-tagna, approximativa uppskattningarna. Han hävdar att historikerna, på basis av exakta arkivuppgifter, idag uppskattar offren för de stora utrensningarna 1936-1938 till 690 000. Redan detta är oerhört mycket, ohyggligt bortom det fattbaras gräns. Han kommer dessutom fram till att antalet deporterade till Gulag i genomsnitt var cirka två miljoner årligen, av vilka en större del än man trodde kan ha blivit befriade och ersatta med nyanlända. För att uppnå slutsumman 20 miljoner döda måste man alltså till siffrorna för utrensningarna och Gulag lägga dem från de två stora hungersnöderna (sju miljoner 1921-1922 och sex miljoner 1932-1933), och dem från inbördeskriget, om vilka författarna till *Kommunismens svarta bok* – naturligtvis – inte kan visa att det handlar om ”kommunismens brott”, om en kallt beslutad utrotning.

Med sådana ideologiska tillvägagångssätt skulle det inte vara särskilt svårt att skriva en ”Röd Bok om Kapitalets Brott” och lägga till offren för plundring och folkmord i kolonierna, för världskrigen, för epidemier, för hungersnöd, inte bara igår utan också idag. Bara under 1900-talet skulle man utan vidare kunna räkna upp åtskilliga hundratal miljoner offer.

Om det inte längre handlar om att undersöka regimer, perioder, preciserade konflikter utan om att kriminalisera en idé, hur många döda skulle man inte kunna tillskriva kristendomen och evangelierna, liberalismen och ”låt gå”-attityden? Även om man skulle acceptera Courtois fantasifulla beräkningar, skulle kapitalismen ha kostat många fler än stalinismens 20 miljoner döda i Ryssland under loppet av detta sekel i två världskrig.

Kommunismens gener

Stalinismens brott är tillräckligt hemska, tillräckligt massiva, tillräckligt ohyggliga. Det finns inget behov av att överdriva dem. Åtminstone inte att avsiktligt blanda bort historiens kort, vilket skedde vid 200-årsjubileet av franska revolutionen, då vissa historiker gärna gjorde revolutionen ansvarig inte bara för Terrorn eller Vendée utan också för den vita terrorns döda, de som dödades i kriget mot förbundsstaterna och till och med napoleonkrigen!

Att det är legitimt och ändamålsenligt att jämföra nazismen och stalinismen är inte nytt – redan den ryske revolutionären Leo Trotskij talade om Hitler och Stalin som ”tvilling-stjärnor”. Men en jämförelse bevisar ingenting, och skillnaderna är lika viktiga som lik-heterna. Nazistregimen har fullgjort sitt program och hållit sina hemska löften. Stalinismen byggdes upp i motsättning till planerna på kommunistisk frigörelse. Den måste mörda, fängsla

och förvisa kommunismens förkämpar för att kunna skapas. Hur många schismer, meningsskiljaktigheter, under mellankrigstiden illustrerar inte denna tragiska strömkantring! Självmord av Majakovskij, Joffe, Tucholskij, Benjamin och hur många till? Kan man bland nazisterna finna dessa samvetskriser inför ruinerna av ett sviket och vanställt ideal? Hitlers Tyskland hade inte som Ryssland något behov av att förvandlas till ”den stora lögnens land”; nazisterna var stolta över sitt verk, många sovjetbyråkrater kunde inte möta sin blick i spegeln.

Om man späder ut den konkreta historien i tiden och rummet, avsiktligt avpolitiserar den (Nicolas Werth säger att ”den politiska historien sätts i andra rummet” för att man bättre ska kunna följa tråden i en historia som förlorat sitt sammanhang), återstår bara skuggteater. Då handlar det inte längre om att undervisa om en regims, en epoks utveckling, eller om att identifiera bödlar utan om att anklaga en idé: idén som dödar. I den genren har vissa journalister roat sig av hjärtans lust. Jacques Amalric noterar med tillfredsställelse ”en verklighet som frambragts av en dödsbringande utopi” (*Libération*, 6 november 1997). Philippe Cusin uppfinner ett idéarv: ”Det är inskrivet i kommunismens gener: det är naturligt att döda” (*Figaro*, 5 november 1997).

Att informera, inte om det faktiska förloppet, speciella brott, utan om en idé, det är att instifta en kollektiv skuld. Historiens tribunal är enligt Courtois inte bara retroaktiv. Den blir preventiv när han beklagar att ”sorgearbetet efter revolutionstanken ännu är långt ifrån avslutat” och indigneras över att ”öppet revolutionära grupper är aktiva och uttalar sig helt legalt”! Ånger är förvisso på modet. Att som Courtois själv aldrig ha kommit till slutet av sitt sorgearbete, att sådana som han släpar på sitt dåliga stalinistiska samvete som en fotboja, att deras försoning kokar av förtrytelse, det är deras sak. Men vi som förblev kommunister utan att någonsin ha hyllat folkens Lillefar eller lovsjungit den store ledarens lilla röda – vad vill ni att vi ska ångra? Vi har säkert misstagit oss ibland. Men som utvecklingen i världen ser ut har vi förvisso inte tagit fel i sak eller på motståndare.

För att förstå tragedierna under det århundrade som nu går mot sitt slut och dra nyttiga slutsatser för framtiden, måste man gå bortom den ideologiska scenen, lämna skuggorna som rör sig där, fördjupa sig i historien och följa logiken i de politiska konflikterna.

Revolution eller statskupp?

Vid en kritisk tillbakablick på den ryska revolutionen med anledning av 80-årsminnet uppstår en mängd frågor, både om historia och program. Insatsen är hög. Det handlar om vår förmåga till en framtid öppen för revolutionär aktion, för varje förfluten tid har inte samma framtid.

Redan innan man ger sig in i den mängd dokument som har blivit tillgängliga tack vare att de sovjetiska arkiven har öppnats och som otvivelaktigt kommer att belysa händelser på ett nytt sätt och leda till nya kontroverser, stöps debatten enligt den dominerande ideologin. I dessa tider av kontrareform och reaktion är det inte förvånande att Lenins och Trotskijs namn blir lika tabubelagda som Robespierres eller Saint-Justs under restaurationen.

För att börja röja marken är det lämpligt att påminna om tre idéer som är ganska väl spridda idag:

1. Som revolution skulle den ryska snarast kunna betecknas som sinnebilden för en komplott eller en liten statskupp, som med ens uppifrån påbjöd sin auktoritära uppfattning om den sociala ordningen till fördel för en ny elit.

2. Hela den ryska revolutionens utveckling och dess totalitära olyckor skulle vara inskrivna i generna som en sorts arvssynd i den revolutionära idén (eller enligt vissa passionen): historien skulle alltså reduceras till genealogi, med förakt för stora omvälvningar, kolossala händelser och kamp med oviss utgång.

3. Slutligen skulle den ryska revolutionen ha varit dömd till monstruositet, född för tidigt i historien, genom ett försök att betvinga historiens förlopp och rytm medan de ”objektiva villkoren” för en övergång från kapitalismen inte var vid handen. I stället för att klokt ”automatisk begränsa” sina planer, skulle de bolsjevikiska ledarna ha varit de som aktivt framkallat de svåra tiderna.

Äkta revolutionär hänförelse

Den ryska revolutionen var inte resultatet av en konspiration utan av en explosion i samband med kriget, orsakad av den enväldiga konservativa tsarregimen. Ryssland var i seklets början ett blockerat samhälle, ett land som samtidigt härskade och var beroende, som förenade de feodala dragen hos en landsbygd, där livegenskapen officiellt var avskaffad sedan knappt 50 år, och dragen hos städernas oreglerade industriella kapitalism. Som stormakt var landet teknologiskt och finansiellt av underordnad betydelse. Den klagoskrift som presenterades av prästen Gapon under 1905 års revolution var en lista över de missförhållanden som härskade i tsarernas land. Försöken till reformer blockerades genom de rikas konservatism, despotens envishet och fegheten hos en borgerlighet som skakades av den begynnande arbetarrörelsen. Den demokratiska revolutionens uppgifter måste lösas i ett tillstånd där, till skillnad från franska revolutionen, det moderna proletariatet – fastän det är en minoritet – redan utgör den viktigaste och ivrigaste delen.

Radikaliseringen

Detta gjorde ”det heliga Ryssland” till den svaga länken i den imperialistiska kedjan. Och krigets prövningar satte tändstickan till kruttunnan.

Revolutionens utveckling mellan februari och oktober 1917 visar att det inte handlade om en minoritetskonspiration av professionella agitatorer utan om en politisk erfarenhet i masskala, om en förvandling av medvetandet, om en ständig omflyttning av styrkepositionerna. I sin magistrala ”Den ryska revolutionens historia” analyserar Leo Trotskij minutiöst denna radikalisering, från fackligt val till fackligt val, från lokalval till lokalval, hos arbetarna, soldaterna och bönderna. Medan bolsjevikerna inte representerade mer än 13 procent av de delegerade i sovjeterna, arbetar- och soldatråden, på junikongressen, förändrades förhållandena snabbt efter julidagarna och Kornilovs försök till kupp: bolsjevikerna motsvarade mellan 45 och 60 procent i oktober, på den andra sovjetkongressen.

Långt ifrån att vara en lyckad överraskningskupp representerar upproret alltså det provisoriska resultatet och upplösningen av en styrkedemonstration, som mognade under hela året, under loppet av vilket de folkliga massornas uppfattning alltid befann sig till vänster om partiernas och deras staber, inte bara om socialist-revolutionärernas utan till och med om det bolsjevikiska partiets, ända till och inklusive beslutet om upproret.

Historikerna är i allmänhet överens om att oktoberupproret innebar upplösningen på den gamla regimens sönderfall som pågått under ett helt år. Det är därför som den, jämfört med det våld vi senare har sett, kostade föga i människoliv. Den relativa lätthet med vilken de uppproriska bolsjevikerna tog makten belyser den ryska borgerlighetens maktlöshet mellan februari och oktober, dess oförmåga att bringa staten på fötter igen och att bygga upp en modern nation på ruinerna efter tsardömet. Valet stod inte längre mellan revolution och ren demokrati utan mellan två auktoritära lösningar, revolution eller Kornilovs militärdiktatur.

Vem begrät despoten?

Om man med revolution menar en längtan efter förändring underifrån och inte genomförandet av någon storstilad plan uttänkt av en upplyst elit, är det ingen tvekan om att den ryska revolutionen var en sådan i ordets fulla bemärkelse, baserad på folkets fundamentala behov av

fred och av jord. Det räcker med att granska de åtgärder inom lagstiftningen, som vidtogs under det första året av den nya regimen för att förstå att omständigheterna tvingade fram en radikal omvälvning av ägar- och maktförhållandena, ibland snabbare än förutsett och önskat, ibland till och med bortom det önskvärda. Talrika böcker vittnar om denna spricka i världs-ordningnen och dess omedelbara internationella genklang.

Marc Ferro understryker – särskilt i *La revolution de 1917* och *Naissance et effondrement du régime communiste en Russie* – att det i det ögonblicket inte fanns många som saknade tsar-regimen och begrät den siste despoten. Han framhåller tvärtom den människornas förvandling som är så karakteristisk för en autentisk revolution, ända in i det dagliga livets minsta detalj: i Odessa dikterade eleverna ett nytt historieprogram för lärarna; i Petrograd tvingade arbetarna sina chefer att lära sig ”den nya arbetarrätten”; i armén inbjöd soldaterna prästen till sitt möte för att ”att ge honom en ny mening med sitt liv”; i vissa skolor krävde barnen rätten att lära sig boxning för att göra sig förstådda och respekterade av de vuxna...

Inbördeskrigets prövningar

Denna revolutionära hänförelse levde ännu, trots de förfärliga villkoren, under inbördeskriget från och med sommaren 1918. I sitt bidrag till *Kommunismens svarta bok* gör Nicolas Werth en dokumenterad uppräkning av alla styrkor som den nya regimen fick möta: inte bara Koltjaks och Denikins vita arméer, inte bara den fransk-engelska interventionen utan även böndernas massiva resning mot inkallelser och arbetarupploppen mot ransoneringen. När man läser detta kan man knappast se varifrån den revolutionära makten hämtade styrkan att besegra så mäktiga motståndare. Det tycks som om det vore endast genom den skräck som en minoritet injagade och värvning till tjekan – säkerhetsstyrkorna – som bestod av ett desperat trasproletariat berett till allt. Den förklaringen är alltför enkel för att kunna motivera att Röda Armén organiserades på några månader och sedan segrade.

Enligt författarna till *Kommunismens svarta bok* skulle inbördeskriget önskats av bolsje-vikerna och terrorn som utövades från och med sommaren 1918 skulle vara ursprunget till alla de brott som sedan begicks i kommunismens namn. Den verkliga historien, av konflikter, strider, och osäkerhet, av segrar och nederlag, kan inte reduceras till denna mörka legend om idens automatiska utveckling, en saga där idén alstrar världen.

Inbördeskriget var inte önskat men förutsett. Alla revolutioner sedan den franska revolutionen hade inpräntat denna smärtsamma läxa: frihetsrörelserna stöter på konservativ reaktion; kontrarevolutionen följer revolutionen som dess skugga, 1792, när Brunswicks trupper marscherade mot Paris, 1848 vid tiden för junimassakrerna (om de borgerliga grymheterna då kan man läsa hos Michelet, Flaubert eller Renan), under blodiga veckan efter Paris-kommunens nederlag 1871. Regeln har sedan dess inte förnekat sig, från Francos revolt 1936 till Suhartos statskupp (som krävde 500 000 döda 1965 i Indonesien) eller till Pinochets i Chile 1973. Lika lite som de franska revolutionärerna 1792 hade de ryska revolutionärerna deklarerat inbördeskrig. Från sommaren 1918, påminner Nicolas Werth, var de vita arméerna fast etablerade på tre fronter och bolsjevikerna ”kontrollerade knappast längre mer än ett område begränsat till det historiska guvernementet Moskva”. Förberedelserna för terror gjordes i augusti-september 1918, när den utländska aggressionen och inbördeskriget började. På samma sätt proklamerade Danton under franska revolutionen terror för att kanalisera den spontana folkliga terrorn, som bröt lös med septembermassakern inför det hot som Bruns-wicks koalitionstrupper utgör mot Paris.

Nicolas Werth menar alltså att ansvaret för inbördeskrigets utbrott inte låg hos bolsjevikerna.

Om inbördeskrigets fasor från den tidpunkten delas mellan ”de röda” och ”de vita”, skulle alla senare fasor likväl ligga hos ett dolt krig, ett krig i kriget, mot bönderna. För att föra in offren

för hungersnöden 1921-1922 i kommunismens brottsregister tenderar Nicolas Werth ibland att framställa hungern som resultatet av ett avsiktligt val att utrota bönderna. Dokumenten om repressionen i byarna är ofta förkrossande. Men är det möjligt att isolera de två problemen, inbördeskrigets och jordbruksfrågans?

Utskrivningar

För att möta aggressionen mobiliserade Röda Armén på några månader fyra miljoner stridande, som måste utrustas och födas. På två månader förlorade Petrograd och Moskva mer än hälften av sin befolkning. Industrin producerade inte längre någonting. Vad fanns det under dessa förhållanden för annan lösning för att föda städerna och armén än utskrivningar? Sannolikt kan man tänka sig andra former, med ett efterhandsperspektiv ta hänsyn till farorna med en politisk poliskår, risken för godtycklig byråkrati, utövad av tillfälliga småtyranner. Men det är en konkret diskussion i termer av politiska val, tänkbara alternativ inför reella prövningar.

Vid slutet av inbördeskriget var det inte längre basen som bar ledningen utan ledningen som bemödade sig om att dra med basen. Detta var mekaniken i omkastningen: partiet satte sig i stället för folket, byråkratin i stället för partiet, den enda människan i stället för alla. Under denna process uppstod en ny byråkrati, en frukt av arvet från den gamla regimen och av den accelererade utnämningen av nya styrande. Efter den massiva rekryteringen 1924 vägde inte de få tusentalen kämpar från 1917 särskilt tungt bland partiets anhängare i jämförelse med de hundratusentals nya bolsjevikerna bland vilka karriäristerna och tjänstemännen från den gamla administrationen åter fanns.

Inbördeskrigets tunga arv

Inbördeskriget skapade en fruktansvärd tillvänjning till de mest extrema och inhumana former av våld, som dessutom lades ovanpå världskrigets vanvett. Det göt ett arv av byråkratisk brutalitet, som Lenin skulle bli medveten om vid tiden för krisen med de georgiska kommunisterna och som Trotskij redovisar i sin bok Stalin. *”Lenins testamente”* och *”Sekreterarnas dagbok”* vittnar i sin ångest om en rörande medvetenhet om problemet. Men medan revolutionen var en folkens och massornas sak, kunde den döende Lenin bara väga synderna och dygderna hos en handfull styrande män, på vilka nästan allt tycks bero i framtiden.

Inbördeskriget hade definitivt betytt ”ett stort kliv bakåt”, en ”arkaisering” av landet i förhållande till den utvecklingsnivå som uppnåtts före 1914. Det lämnade landet blodlöst. Av de fyra miljoner invånare som Petrograd och Moskva räknade i början av revolutionen återstod bara 1,7 miljoner i slutet av inbördeskriget. I Petrograd lämnade 380 000 arbetare produktionen mot 80 000 som stannade kvar. De ödelagda städerna parasiterade på jordbruket och tvingade bönderna till förskottsleveranser av livsmedel. Och Röda Armén uppnådde en styrka på 4 miljoner. Genom hela inbördeskriget formades en ”efterbliven” stats socialism, en ny Stat byggd på ruiner: I själva verket formades staten på basen av en social tillbakagång.

Där ligger roten till den byråkratisering, som vissa styrande ryssar, inklusive Lenin, ganska snart blev medvetna om. Samtidigt var de förtvivlade över att inte lyckas hämma den. Omständigheternas hemska börda och frånvaron av demokratisk kultur fick sina effekter. Det råder sålunda inget tvivel om att det förvirrade förhållandet från maktövertagandet, mellan staten, partiet och arbetarklassen, på grund av det snabba förfallet och försvinnandet av oppositionen i folkdjupet, ledde till att samhället förstatligades i stället för att de statliga funktionerna socialiserades.

Svår demokrati

Att lära demokrati är en lång och svår process. Den går inte i samma takt som ekonomiska dekret om reformer, desto mindre som landet praktiskt taget saknar parlamentariska traditioner och erfarenheter av ett mångfacetterat politiskt liv. Den kräver tid, energi och pengar. Oron i kommittéerna och sovjeterna under 1917 illustrerar de första stegen av en sådan inlärning. Där framträdde ett civilt samhälle. Under inbördeskrigets prövningar underordnades de folkliga maktorganen, rådsförsamlingar och sovjeter, en upplyst beskyddare: partiet. I praktiken bestod lösningen också i att ersätta principen om val och kontroll av de ansvariga med utnämningar på partiets initiativ, redan 1918 i vissa fall. Denna logik utmynnade slutligen i ett system där makt är rätt och där den politiska pluralism och åsiktsfrihet som är nödvändiga för en levande demokrati undertrycktes.

Fruktansvärd förändring

Förändringen var desto mer fruktansvärd eftersom byråkratiseringen inte enbart utgår från en manipulation uppifrån. Den svarde även mot ett krav underifrån, ett behov av lugn och ordning, som uppstod ur en leda vid krig och inbördeskrig, vid umbäranden och knapphet. De demokratiska kontroverserna, den politiska agitationen och det ständiga kravet på ansvar stör. Marc Ferro har mycket kraftigt understrukit detta förfärliga samspel i sina böcker. Han erinrar sålunda om att det rent av fanns ”två centra – ett demokratiskt-auktoritärt i basen, ett centralistiskt-auktoritärt på toppen” i början av revolutionen, medan ”det däremot bara fanns ett 1939”. För honom är frågan praktiskt taget avgjord efter några månader, redan 1918 eller 1919, med försvagningen eller kuvandet av kvarters- och fabrikskommittéerna. Enligt ett liknande sätt att närma sig ämnet är filosofen Philippe Lacoue-Labarthe ännu mer tydlig när han förklarar att bolsjevismen är ”kontrarevolutionär från och med 1920-1921” (det vill säga redan före Kronstadt).

Att fastställa tidpunkten är av största betydelse. Det är inte fråga om att på ett mekaniskt sätt punkt för punkt ställa en förgylld legend, ”leninism under Lenin”, mot leninismen under Stalin, det lysande 20-talet mot det mörka 30-talet, som om ingenting ännu hade börjat ruttna i sovjeternas land. Visst fick byråkratiseringen genast effekt, visst hade den polisiära aktiviteten i tjekan sin egen logik, visst öppnas det politiska fängelset på Solovkiöarna efter inbördes-krigets slut och före Lenins död, visst undertrycktes andra partier, visst begränsades yttrandefriheten; de demokratiska rättigheterna i partiet självt begränsades från och med tionde kongressen 1921.

Men den process som vi kallar den byråkratiska kontrarevolutionen var inte någon enkel händelse. Den skedde inte på en dag. Den skedde genom val, skärmytslingar, händelser. Aktörerna debatterade själva i början av 20-talet dessa utvecklingsstadier, inte av smak för den historiska precisionen utan för att försöka att dra slutsatser om politiska uppgifter. Vittnen som Rosmer, Eastman, Souvarine, Istrati, Benjamin, Zamiatine och Bulgakov (i sina brev till Stalin), Majakovskijs poesi, Mandelstams eller Tsetajevas kval, Babels anteckningsböcker etc. kan bidra till att belysa fenomenets mångsidighet, dess utveckling, dess fortskridande.

Så, medan det ödesdigra förtrycket av Kronstadt under våren 1921 väckte medvetenheten om en nödvändig omorientering av den ekonomiska politiken, samtidigt som inbördeskriget avslutades segerrikt, begränsades den demokratiska friheten ytterligare i stället för att utvidgas: partiets tionde kongress förbjöd avvikande tendenser och fraktioner.

Politisk mångfald

Erfarenheterna av tillbakagången i Ryssland gör det nödvändigt att återkomma till frågorna om den representativa demokratin, den politiska pluralismen, censuren, upplösningen av den konstituerande församlingen, för att teoretiskt formulera de problem som socialismens

pionjärer stötte på och för att begrunda lärdomarna av dem. Det råder inget tvivel om att arvet från tsarismen, de fyra åren av slakt under världskriget, under vilka mer än 15 miljoner ryska soldater mobiliserades, inbördeskrigets våld och ohyggligheter, har tyngt den revolutionära regimens framtid oändligt mycket mer än dess styrandes dogmatiska misstag, hur allvarliga de än må vara.

Behovet av en rättsstat

I en artikel om ”Revolutionen och lagen”, publicerad i Pravda den 1 december 1917, inledde Anatole Lunatjarskij, blivande utbildningsminister, med ett konstaterande: ”Ett samhälle är inte enat som en helhet.” Det krävdes lång tid och många tragedier för att dra alla konsekvenser av denna mening. Eftersom ett samhälle inte är en helhet ens efter kullkastningen av den gamla ordningen, skulle man inte kunna göra anspråk på att socialisera staten genom ett dekret utan att riskera att förstatliga samhället. Eftersom samhället inte är enat, bör fackföreningarna vara oberoende av staten och partierna, och partierna oberoende av staten. De intressemotsättningar som råder i samhället måste kunna uttryckas i en oberoende press och representeras i en mängd andra olika former. Det är också därför som lagarna måste garantera att rätten inte begränsas till ett av styrkan permanentat godtycke.

Försvaret för politisk pluralism är alltså inte en fråga om omständigheter utan ett väsentligt villkor för den socialistiska demokratin. Det är den slutsats Trotskij drar av erfarenheten i *Den förrådda revolutionen*: ”Sanningen att säga är klasserna heterogena, söderslitna av inre motsättningar, och kommer endast fram till gemensamma avsikter genom kamp mellan olika inriktningar, grupperingar och partier.” Det betyder att den kollektiva viljan endast kan uttryckas genom en fri valprocess, vilka dess institutionella former än är, som kombinerar en direkt demokrati med delaktighet och en representativ demokrati.

Åtgärder mot maktmissbruk

Utan att utgöra någon absolut garanti mot byråkratisering och maktens faror kan svar och inriktning dock lösgöras ur erfarenheten:

- Skillnaderna mellan klasserna, partierna och staten bör översättas i ett erkännande av den politiska och fackliga pluralismen, som tillåter en konfrontation av program och alternativa val i alla samhällsfrågor och inte endast det enkla meningsutbytet i lokala maktinstanser.
- Demokratin måste kombinera produktionsråd och områdesråd med ett direkt bestämmande och en rätt till kontroll, inte bara för partierna utan även för fackföreningar och andra föreningar och av kvinnorörelser.
- De valda ska vara ansvariga, och deras mandat ska kunna återkallas av dem de fått förtroendet av.
- Antalet uppdrag och mandatperioder måste begränsas liksom de valdas löner till nivån för en kvalificerad arbetare eller offentligt anställd tjänsteman för att motverka att ämbeten permanentas och maktutövande blir ett yrke.
- Makten måste decentraliseras och befogenheterna fördelas till lokal, regional eller nationell nivå så nära medborgarna som möjligt; lägre instanser måste ha vetorätt beträffande beslut som direkt berör dem. Det måste finnas möjligheter för medborgarna att tvinga fram folkomröstning.

En frivillig producenternas demokrati är helt och fullt förenlig med utövande av allmän rösträtt. Kommunala råd eller folkliga områdesförsamlingar kan bildas av representanter från

arbets- och boendeenheter och varje viktigt beslut underkastas en omröstning i de berörda folkgrupperna.

Tvåkammarsystem

Erfarenheter från Polen 1980-1981 och från Nicaragua 1984 har fört upp frågan om ett tvåkammarsystem. En kammare väljs i direkta val med allmän rösträtt och den andra representerar direkt arbetarna, bönderna och i stort de olika sammanslutningarna av folklig makt. Detta svar (som kan inbegripa en nationaliteternas kammare i stater med många nationaliteter) tillfredsställer teoretiskt på en gång kravet på allmänna val och omsorgen om en folklig demokrati som är så direkt som möjligt. Det tillåter ingen ytterligare sammanblandning mellan samhällets och statens sfär, utan sammanblandning motverkas allt efter som självstyret utvecklas, breder ut sig och blir allmänt.

Dessa stora linjer sammanfattar lärdomarna från en smärtfylld historia. De utgör varken ett verksamt vapen mot maktens faror eller ett recept för varje konkret situation. Man kan i backspegeln diskutera konsekvenserna av bolsjevikernas upplösning av den konstituerande församlingen, församlingens respektive sovjetkongressens representativitet i slutet av 1917, om det inte skulle ha varit att föredra att upprätthålla en dubbel representationsform (en sorts förlängd dubbelmakt). Man kan likaså fråga sig om det inte skulle ha behövts fria val redan vid inbördeskrigets slut, med risk att de vita fick övertaget, trots att de besegrats militärt, i en tid av förstörelse och internationella påtryckningar. Varje enskild situation beror av specifika styrkeförhållanden, nationella och internationella. Alla historiska erfarenheter bekräftar å andra sidan den varning Rosa Luxemburg uttryckte redan 1918: ”Utan allmänna val, utan obegränsad press- och mötesfrihet, utan åsiktsfrihet, förtvinar livet i alla offentliga institutioner, och byråkratin blir det enda aktiva elementet.” Den obegränsade demokratin är en fråga om frihet och om ekonomisk effektivitet: Endast den kan tillåta den självstyrande planeringens företräde framför marknadens mekanismer.

Maktbegär vs byråkratisk kontrarevolution

Utgången av den första socialistiska revolutionen, stalinismens triumf, den totalitära byråkratins brott, utgör ett av seklets viktigaste händelser.

För vissa torde det ondas princip bo i en den mänskliga naturens botten av ondska, i ett obetvingligt maktbegär, som kan ha olika ansikten, inklusive försöken att lyckliggöra folken mot deras vilja, att påtvinga dem i förväg uttänkta program för en perfekt stat.

*Kommunismens svarta bok*s polemiska mål består i att upprätta en strikt kontinuitet mellan Lenin och Stalin och därmed krossa ”den gamla legenden att oktoberrevolutionen förråddes av Stalin”; ”Stalinismens fasor är väsensbesläktade med leninismens” (Jacques Amalric); ”Den tidiga kriminella driften går tillbaka till Lenin” (Eric Conan, *L'Express*, 6 november 1997). Om ett oförsonligt öde, bärare av sådana katastrofer, hade tagit sin början redan från första dagen, varför skulle man då fortfarande kalla sig kommunist?

20-talet: ”paus” eller vägskäl?

Trots den byråkratiska reaktionen, som mycket tidigt började frysa revolutionen, trots den kulturella nöden och tillbakagången, märks den tidiga revolutionära hänförelsen ännu under hela 20-talet i de första försöken att förändra sättet att leva: skolreformer och pedagogiska reformer, familjelagstiftning, stadsutopier, grafiska och cinematografiska uppfinningar. Det är även den som kan förklara motsägelserna och tvetydigheterna i ”den stora förvandlingen” som genomfördes under den smärtfyllda mellankrigstiden, då den byråkratiska terrorn ännu blandade sig med de revolutionära förhoppningarnas energi. Det är alltså viktigt att i den samhälleliga organisationen, i de krafter som inrättar sig där och de som opponerar sig, ta

fasta på rötterna och de djupa drivkrafterna bakom det som man ibland kallar ”det stalinistiska fenomenet”. Stalinismen visar på en mer generell tendens till byråkratisering av verksamheten i alla moderna samhällen. Den får sin näring genom utvecklingen av arbetsdelningen (särskilt mellan manuellt och intellektuellt arbete) och genom ”maktens professionella faror?’. I Sovjetunionen har denna tendens varit så mycket starkare och snabbare som byråkratiseringen har uppstått mot en bakgrund av ödeläggelse, nöd och frånvaro av demokratiska traditioner.

En doft av revolution

I början var revolutionens samhällsbas på en gång stor och liten. Stor i så måtto att den vilade på alliansen mellan arbetarna och bönderna, som utgjorde den förkrossande majoriteten i samhället. Liten därför att dess arbetarkomponent, i minoritet, snabbt decimerades genom krigets härjningar och inbördeskrigets förluster.

Inte desto mindre dröjer en brytning, en envis doft av revolution kvar, i såväl inrikes- som utrikespolitiken mellan början av 20-talet och det fruktansvärda 30-talet. De auktoritära tendenserna började förvisso få övertaget mycket tidigare. Ansatta av huvudfienden, den imperialistiska aggressionen och försöken att återskapa kapitalismen, började de ledande bolsjevikerna ignorera eller underskatta ”den sekundära fienden”, byråkratin, som underminerade dem inifrån och till slut slukade dem. Detta hittills okända scenario var svårt att föreställa sig. Det krävdes tid för att förstå det, tolka det, dra slutsatser av det. Lenin uppfattade förmodligen den alarmsignal, som Kronstadt-krisen innebar, till den grad att han drev på en genomgripande ekonomisk omorientering. Trotskij lyckades inte förrän mycket senare, i Den förrådda revolutionen, skissera grunden för en politisk mångfald baserad på proletariatets skilda intressen åsikter och medvetande.

De flesta vittnesmålen och dokumenten om Sovjetunionen eller om det bolsjevikiska partiet självt tillåter inte att den stora vändpunkten på 30-talet ignoreras. Byråkratin segrade överlägset, med miljoner och åter miljoner döda av hunger, deporterade, offer för processer och utrensningar som följd. Lössläppandet av ett sådant våld krävdes för att nå fram till ”segrarnas kongress” 1934 och befästa den byråkratiska makten.

Den stora vändpunkten

Mellan inbördeskrigets terror och den stora terrorn under 30-talet ger Nicolas Werth företräde åt kontinuiteten. För detta måste han tolka om 20-talet, de val som då måste träffas, konflikterna inom partiet och reducera dem till en enkel ”paus” eller ”vapenvila” mellan två terrorister. Han för dock själv fram element, som vittnar om en förändring av förtryckarskalan och en djup förändring av dess innehåll.

1929 fastställdes planen om ”massornas kollektivisering”. 13 miljoner jordbruk skulle tvångskollektiviseras. Denna operation framkallade den stora hungersnöden och massdeportationerna 1932-1933: ”Våren 1933 markerade sannolikt höjdpunkten i en första stor terrorcykel, som hade tagit sin början i slutet av 1929 med lanseringen av utrotandet av kulakerna”. Efter mordet på Kirov (ledare av partiet i Petrograd), började 1934 den andra stora cykeln, kännetecknad av de stora processerna och framför allt Moskvarättegångarna 1936-1938, vars offer har uppskattats till 690.000. Tvångskollektiviseringen och den allt snabbare industrialiseringen förde med sig en massiv folkförflyttning, ett ”förlantligande” av städerna och en svindlande industriell uppbyggnad i Gulag.

Under processens gång utvecklades och förstärktes den förtryckande lagstiftningen. I juni 1929, samtidigt med masskollektiviseringen, genomfördes en genomgripande reform i straffsystemet: fångar som dömts till straff längre än tre år skulle hädanefter överföras till arbetsläger. Inför de omfattande, okontrollerbara förflyttningarna inom landet infördes genom ett beslut i december 1932 inrikespass. Några timmar efter mordet på Kirov, författade Stalin ett

dekret känt som ”lagen av den 1 december 1934”, som legaliserade summariska rättegångar och tillhandahöll ett instrument med oinskränkt makt för den stora terrorn.

Att bryta kontinuiteten

Förutom krossandet av de folkliga rörelserna i städer och på landsbygd förintade denna byråkratiska terror det som levde kvar av arvet från oktober. Man vet att rättegångarna och utrensningarna åstadkom djupa sprickor inom partiet och armén. De flesta befäl och ledare från den revolutionära perioden deporterades eller avrättades. Endast tre av de 200 medlemmarna i det ukrainska kommunistiska partiets centralkommitté överlevde. I armén arresterades mer än 30.000 av 178.000 befäl. Samtidigt exploderade den administrativa organisation som krävdes för denna förtryckarapparat och för att föra en förstatligad ekonomipolitik. Enligt Moshe Lewin hade då den administrativa personalen utökats från 1.450.000 1928 till 7.500.000 1939, och samtliga manschettarbetare från 3.900.000 till 13.800.000. Byråkrati är inte ett tomt ord. Den blir en makt i samhället: den statliga, byråkratiska apparaten slukade vad som återstod av stridbara personer inom partiet.

Effekterna av denna kontrarevolution är kännbara på alla områden; i den ekonomiska politiken (tvångskollektivisering och utveckling i stor skala av Gulag), i utrikespolitiken (i Kina, i Tyskland, i Spanien), i kulturpolitiken, i det dagliga livet med det som Trotskij har kallat ”thermidor i hemmet”, i ideologin (med utkristalliseringen av en statsortodoxi, kodifiering av ”Diamat” – som förvandlade dialektisk materialism till en uppsättning statiska regler- och sammanställningen av en Partiets officiella historia).

Man måste kalla saker vid deras rätta namn och en kontrarevolution en kontrarevolution, mer massiv, mer synlig, mer sönderslitande än de auktoritära åtgärderna under det brinnande inbördeskriget. Beträffande Nicolas Werth så är han splittrad mellan förståelse för vad som är radikalt nytt under 30-talet och sin vilja att upprätta en kontinuitet mellan det revolutionära löftet från oktoberrevolutionen och den segrande stalinistiska reaktionen. Sålunda talar han om införandet av förtryckarsystemet som en ”avgörande episod” eller som ”den viktigaste episoden i den konfrontation som tog sin början 1918-1922” utgjorde. Episod eller avgörande vändpunkt – man måste välja.

När man har tagit parti för kontinuiteten leder det till att man ”hoppar över” 20-talet, dess kontroverser och dess vågspel, som om det handlade om en enkel parentes. Den historiska beskrivningen av förtrycket tas då ur sitt sammanhang. Den förvisar konflikterna kring de avgörande vägvalen till ett dunkelt andraplan, både när det gäller utrikespolitik (inställningen till den kinesiska revolutionen, attityd till den tilltagande nazismen, opposition mot kriget i Spanien) och inrikespolitiken (både trotskistisk och bucharinsk opposition mot tvångskollektiviseringen, ekonomiska och sociala alternativ).

Kontrarevolution och restauration

Kontrarevolutionens idé bekymrar somliga under förevändning att den inte utmynnar i ett återupprättande av den tidigare situationen. Den historiska tiden är inte reversibel på samma sätt som den mekaniska fysiken. Filmen kan inte köras baklänges. Redan efter terrorn under den franska revolutionen noterade Joseph de Maistre, konservativ ideolog under revolutionen, som kände väl till reaktionen, klarsynt att en kontrarevolutionen inte är mot en revolution ”i motsatt riktning”, utan ”motsatsen” till en revolution. De två processerna är inte symmetriska. En kontrarevolution kan sålunda alstra något nytt och aldrig tidigare skådat. Det var fallet i Bismarcks Tyskland efter den misslyckade revolutionen 1848. Så också i Frankrike efter 1789, där Napoleons kejsardöme utgör en lång gråzon, där de revolutionära strävandena och konsolideringen av den nya ordningen blandas.

Det är i en analog gråzon som ett antal seriösa kommunister har förirrat sig, imponerade av ”socialismens” framgång utan att känna till det eller att bry sig om vad det har kostat. Man visste mycket, om man ville, under 30-talet om den stalinistiska terrorn. Där fanns vittnesmålen från Victor Serge och Ante Ciliga, John Dewey, vittnesmålen mot repressionen av anarkisterna och POUM i Spanien. Men under denna tid av antifascistisk kamp och ”byråkratiserad heroism” (enligt Isaac Deutschers formulering) var det ofta svårt att samtidigt bekämpa huvudfienden och den egentligen inte alls så sekundära fienden, byråkratin.

Sovjetunionen under Stalin var faktiskt inte ett land med Bresjnevs stagnation. Det förvandlades snabbt, under den företagsamma byråkratins knutpiska. Hemligheten med denna energi saknar inte samband med den energi hos Napoleon, som fascinerade Chateaubriand: ”Om Bonapartes bulletiner, anföranden, tilltal till underordnade, proklamationer, utmärker sig för energi, var denna energi ingen egenskap hos honom; den tillhörde hans tid, den kom från den revolutionära inspirationen, som försvagades i Bonaparte, därför att han gick i motsatt riktning mot denna strävan”. Det är för övrigt inte den enda slående analogin mellan de två personligheterna: ”Revolutionen som var Napoleons amma visade sig snart som en fiende: han upphörde aldrig att bekämpa den.”

Byråkratins tillväxt

Aldrig har något land i världen undergått en så brutal förändring som Sovjetunionen på 30-talet. Mellan 1926 och 1939 växte städerna med 30 miljoner invånare och deras andel av hela befolkningen ökade från 18 till 33 procent; bara under den första femårsplanen var deras tillväxttakt 44%, det vill säga praktiskt taget lika mycket som mellan 1897 och 1926; den avlönade arbetskraften mer än dubblerades (den ökade från 10 till 22 miljoner); detta innebar att städernas befolkning till största delen bestod av efterblivna bönder, som nyligen kommit ur slaveriet, som ofta inte ens kunde läsa. Det krävdes en enorm kraftansträngning för läskunnighet och undervisning, det krävdes en påtvingad arbetsdisciplin. Denna stora omvandling åtföljdes av en pånyttfödelse av nationalismen, ett uppsving för karriärismen och uppdykandet av en ny byråkratisk konformism.

På Michail Guefters viktiga fråga – ”en kontinuerlig rörelse” mellan oktober och Gulag eller ”två skilda politiska och moraliska världar” – ger analysen av den stalinistiska kontrarevolutionen ett tydligt svar. I början kan man tala om misstag att rätta till, om alternativ kurs i ett och samma projekt; sedan är det krafter, projekt som ställs mot varandra, organisatoriska val. Det handlar inte om något familjegräl, som i efterhand tillåter att gårdagens offer ställs ut som bevis på en ”kommunistisk pluralism”, som förenar offer med bödlar. En noggrann genomgång av vad som hände när, tillåter på så sätt, för att citera Guefter, ”det historiska samvetet att tränga in i det politiska fältet”.

En ”brådmogen” revolution?

Alltsedan Sovjetunionens fall har en tes åter vunnit i styrka: den att revolutionen från första början skulle ha varit ett dödsdömt äventyr, eftersom den kom för tidigt. Det är den tes som Henri Weber försvarar i en debattartikel i Le Monde (den 14 november 1997). Den har sitt ursprung långt tillbaka i tiden, i de ryska mensjevikernas anföranden och i Kautskys analyser, redan 1921: mycket blod, tårar och ruiner, skriver han då, skulle ha kunnat sparas, ”om bolsjevikerna hade besuttit det mensjevikiska sinnet för automatisk begränsning till vad som går att uppnå; i detta visar sig mästaren”.

Formuleringen är avslöjande. Kautsky polemiserar mot idén om ett förtruppsparti men tänker sig gärna ett parti av pedagogiska lärare, som undervisar och som är kapabelt att efter eget gottfinnande reglera Historiens gång och tempo. Som om inte striderna och revolutionerna också hade sin egen logik. Om man vill automatiskt begränsa dem, när de dyker upp, har man

snart hamnat på den etablerade ordningens sida. Då handlar det inte längre om att ”automatiskt begränsa” partiets syften utan helt enkelt om att begränsa massornas strävanden. I denna mening har socialdemokraterna, som Ebert och Noske, när de mördade Rosa Luxemburg och krossade arbetarråden i Tyskland gjort sig kända som virtuoser i ”automatisk begränsning”.

Maktövertagandet i oktober 1917 var ett resultat av de liberala borgarnas och reformisternas oförmåga sedan februari att presentera ett svar på samhällets och statens kris. På frågan: ”Fanns det något val 1917?” tycks Michail Guefters svar mer rikt och övertygande än tesen om ”brådmognaden”; ”Frågan är mycket viktig. Efter att ha tänkt mycket på detta problem, kan jag tillåta mig ett kategoriskt svar: det fanns inget val. Det som då åstadkoms var det enda alternativet till lösning, som stod emot en oändligt mycket blodigare omdaning, ett sammanbrott utan allt förnuft. Valet kom senare. Ett val som inte handlade om hur samhället skulle styras, om vilken väg historien skulle slå in på, utan om olika alternativ inom samma huvudfåra.”

Historiens vägskäl

Dessa vägskäl, dessa vägval, har faktiskt fortsatt att infinna sig och att ge upphov till olika och motsägelsefulla svar: 1923 inför den tyska revolutionen, inför NEP och den ekonomiska politiken, tvångskollektiviseringen, om industrialiseringen och formerna för den ekonomiska planeringen, om demokratin i landet och i partiet, om fascismens uppsving, om kriget i Spanien, om den tysk-sovjetiska pakten. På var och en av dessa prövningar drabbade olika förslag, program och målsättningar samman; visade på andra möjliga val och inriktningar.

I själva verket leder tesen om en för tidig revolution oundvikligen till föreställningen om en välordnad historiegång, reglerad, som ett urverk, där allt kommer i sin tid, precis i rätt tid. Tesen landar i plattityderna hos en strikt historisk determinism, som så ofta har förebråtts marxisterna. Den eliminerar helt enkelt det faktum att historien inte skapar sitt eget öde, att den är full av händelser, som öppnar en solfjäder av möjligheter, inte alla förvisso, men avgjort en horisont av olika möjligheter.

När man i dag läser författarna till *Kommunismens svarta bok*, får man intrycket att bolsjevikerna, när oktoberkuppen väl hade lyckats, till varje pris skulle ha klamrat sig fast vid makten. Då glömmer man att de aldrig har tänkt den ryska revolutionen som ett enstaka äventyr utan som steget i en revolution som skulle omfatta Europa och världen. Om Lenin, säger man, dansade i snön den 73:e dagen efter maktövertagandet, så är det för att han till en början inte hoppades sitta kvar längre än Pariskommunen. Revolutionens framtid berodde i hans ögon på dess utvidgning på europeisk nivå och särskilt i Tyskland. De omvälvningar som mellan 1918 och 1923 skakade Tyskland, Italien, Österrike, Ungern, tyder på en verklig europeisk kris. Den tyska revolutionens och det spanska inbördeskrigets misslyckande, den kinesiska revolutionens utveckling, fascismens seger i Italien och i Tyskland var inte nedtecknade i förväg. De ryska revolutionärerna är trots allt inte ansvariga för de franska socialdemokraternas abdikation och feghet.

Från och med 1923 blev det tydligt att de inte längre kunde påräkna en utvidgning av revolutionen i Europa på kort sikt. En radikal omorientering var nödvändig. Den stod på spel i konfrontationen mellan teserna om ”socialism i ett enda land” och de om ”den permanenta revolutionen”, som slet sönder partiet i mitten på 20-talet.

Utan att ifrågasätta legitimiteten i början av den ryska revolutionen anser dock somliga att den vilade på en felaktig förutsägelse i en omöjlig vadslagning. Det var dock inte fråga om någon spådom utan om en inriktning som syftade till att undanröja orsakerna till kriget genom att kullkasta det system som hade givit upphov till det. Chockvågen efter kriget har bekräftats,

från 1918 till 1923. Efter den tyska revolutionens misslyckande stabiliserades i gengäld situationen. Vad skulle man då göra? Försöka vinna tid utan några illusioner om att kunna ”bygga upp socialismen i ett land”, ett land som dessutom är ödelagt? Det var ämnet för diskussionerna och striderna under 20-talet. Det var frågans hela politiska dimension, den springande punkten. På det ekonomiska och sociala planet innebar NEP en del i svaret, men för att tillämpa den skulle det ha behövts en personal med annan kultur än den som formats av krigskommunismens summariska metoder. På det politiska planet skulle det ha behövts en demokratisk inriktning, som eftersträvat majoritetsstyre, med den sovjetiska pluralismen uttryckt i val. På det internationella planet skulle det ha krävts en internationalistisk politik, som inte underställde de olika kommunistiska partierna och deras politik den sovjetiska statens intressen. Dessa val har åtminstone delvis funnits. De hade inte haft formen av fredliga diskussioner utan av skoningslösa konfrontationer.

Revolutioner som inte blev

De besegrade i dessa strider hade inte fel. Om man för revolutionernas makabra räkenskaper, uppskattar man med större svårighet kostnaden för de revolutioner som gått i stöpet eller krossats: den tyska icke-revolutionen 1918-1923 och den besegrade spanska revolutionen 1937 är inte utan samband med nazismens seger och andra världskrigets katastrofer.

För att fastställa det verkliga ansvaret är det den tråd man måste ta upp och undersöka på nytt. Att helt enkelt tala om en för tidig revolution är däremot detsamma som att förkunna en dom från en historisk domstol i stället för att ta tag i konfliktens och politikens inneboende logik, som konfronterades där. För nederlag är inte bättre bevis på misstag än segrar är bevis på sanningen:

> ”Om framgång ansågs betyda oskuld; om framgången utgjorde en lockelse ända in i eftervärlden och belade oskulden med kedjor; om denna förledda eftervärld, framtida slav uppkommen ur ett förslavat förflutet, blev medbrottsling till vem som helst som hade segrat, var skulle rätten vara, var skulle uppoffringarnas belöning vara? Det goda och det onda vore inte mer än relativt, varje moral skulle utplånas av mänskliga handlingar.”

Trots att det inte existerar något sådant som en slutgiltig bedömning av historien, är det angeläget att en möjlig historieutvecklig steg för steg skisseras före varje viktigt val, varje viktig skiljeväg. Det är det som gör det förgångna begripligt och gör att vi kan dra lärdomar för framtiden.

Det som under tio dagar skakade världen kan inte utplånas. Löftet om humanitet, mång-sidighet, frigörelse, som kom i dagen under händelsens första glöd är ”alltför intrasslat i mänsklighetens intressen” för att det ska kunna glömmas bort. Som vårdare av och ansvariga för ett arv som konformismen nu hotar, har vi uppgiften att skapa de omständigheter där arvet kan återfå sin rätta plats.

Daniel Bensaïd 1998

Översättning: Inger Hassler

Daniel Bensaïd är lektor i filosofi vid l’Université de Paris VIII (Saint-Denis). Han var en av ledarna för upproret i Paris i maj 1968. Idag sitter han i ledningen för Ligue Communiste Révolutionnaire, fransk sektion av Fjärde Internationalen.

Håkan Blomqvist: Var Lenin en massmördare?

> ”Det går ett spöke runt världen, Lenins spöke. Alla den gamla världens makter har slutit sig samman till en helig hetsjakt mot detta spöke...”

Så kunde man i dessa 1900-talets yttersta dagar travestera kommunistiska manifestets inledningsrader. Kanonaden mot Lenin och den ryska Oktoberrevolutionen 1917 mullrar fram med tilltagande styrka över offentligheten i öst som väst. På universitet och tidningsredaktioner, inom kulturlivet och politiken håller en revidering av historien på att cementeras som syftar till att helt omvärdera förståelsen av seklet.

Där den tidigare dominerande, även borgerliga, historieskrivningen gjorde en skillnad mellan våldet i samband med den ryska revolutionen och inbördeskriget och å andra sidan 30-talets institutionaliserade terror, handlar det idag om att belägga kontinuiteten.’ Ja, om att fastställa det bolsjevikiska maktövertagandet i november 1917 (oktober enligt den dåvarande ryska almanackan) som *big bang* inte bara för framväxten av Stalins totalitära terrorstat i Ryssland utan även för Hitlers Tredje Rike och de folkmord som följde över planeten.

Naturligtvis är denna historieskrivning i sig inte ny. Bland Europas mest hårdföra aristokratiska och borgerliga kretsar, inte minst de tyska nazisterna – och även från undertryckta vänsterkrafter - flödade beskrivningarna över omedelbart efter revolutionen om den bolsjevikiska terrorstaten och om Lenin, Trotskij, Zinovjev och Kamenev som mänsklighetens onda genius. Tillsammans med en seriös kritik av bolsjevikernas inriktning och metoder har denna typ av ren kampagitation fortgått genom seklet med mer eller mindre – eller ibland obefintligt – underbyggda anklagelseakter. Det tillhörde krigen, såväl de heta som kalla.

Propagandistiska arbeten

Förändringen idag är att agitationen omformats till lärda utredningar som inte sällan menar sig bygga på nya källor och fakta sedan de sovjetiska arkiven öppnats. I strömmen av dessa återfinns såväl propagandistiska arbeten som mer seriösa försök att ta till sig det nya källmaterialet. Till de förra bör räknas den forne Reagan-rådgivaren Richard Pipes stora arbete ”Den ryska revolutionen”, utgiven på svenska 1997, och Dmitri Volkogonovs ”Lenin – Life and Legacy” från 1994. De tillhör genren som underskattar – eller bortser ifrån – den ryska revolutionen som gigantisk folklig flodvåg, där mars och november 1917 (alltså tsarens störtande på våren och bolsjevikernas maktövertagande på hösten) bara var politiska stationer längs vägen. De ansluter sig snarast till den klassiskt konservativa skola som i revolutionen såg ett verk av extremistisk agitation och folkligt oförstånd i en svår tid, en tragisk återvändsgränd som exploaterades av Lenins bolsjeviker i eget syfte.

Volgokonovs verk

Vad gäller Volkogonovs verk, som väckt uppseende genom blodtörstiga Lenin-citat på temat ”Inget prat, skjut de trilskande bönderna direkt” och framställningar av Lenin som dement, bör läsaren ha i minnet att Volkogonov, som avled 1995, var en av sovjetstatens officiella historieskrivare, eller typisk ”hovskrivare”, som en bedömare uttryckte det. Som sådan tillhörde han det ledande byråkratiska sovjetskiktet och förändrade sina versioner i takt med att politbyrån bytte fot. I sin stora Stalin-biografi från 1988 framställde han, i linje med den officiella politiken, Lenin som den store hjälten. I biografin över Trotskij 1991, när Jeltsin tagit makten och privatiseringarna påbörjats, började han ifrågasätta revolutionen. Och med Leninbiografin tre år senare hade tsaren Nikolaus II förvandlats till en fredsälskare som förgäves sökte stoppa världskriget. De källor han fick tillgång till har därefter åter stängts för forskningen och har i många fall inte kunnat kontrolleras.

Annorlunda är det med exempelvis historikern Nicolas Werths bidrag till den omtalade ”Le livre noir du communisme”, en mycket omfattande vidräkning med den internationella kommunismen som utgavs i Paris i fjol och som under våren -99 kommer på svenska. Denna ”*Kommunismens svarta bok*” har flitigt åberopats av dem som kräver en ”Nürnbergprocess mot kommunismen” efter rannsakningen av nazismen. Den franska upplagan av boken var också försedd med undertiteln ”Förbrytelser, terror, repression” och en röd banderoll med texten: ”85 miljoner döda”. I såväl förord som efterord ramades verket in av Stéphane Courtois’ uppfattning att kommunismens och nazismens dåd måste jämställas inför historiens domstol. Ja, Courtois, som en gång var troende så kallad ”maoist”, beklagade till och med att Auschwitz, och föreställningen om det unika i Tredje Rikets industriella folkutrotning, så länge fått skymma sikten för ”kommunismens brott”.

Historierevisionism

De politiska motiven bakom Courtois’ bok och strömmen av historierevisionism i synen på Lenin och Oktoberrevolutionen är närmast övertydliga. I marknadens och liberalismens tidsålder ska inte sten på sten lämnas kvar av försöken att finna alternativ till den etablerade världsordningen. I synnerhet idag, när bortåt hälften av jordens befolkning lever i spillrorna av sammanstörtade nyliberala experiment och varningarna om nya krascher avlöser varandra. För oss svenskar illustreras detta med sedvanlig provinsiell bondkomik av tumultet kring IB-affären och åsiktsregistreringen. Ju starkare krav på sanningskommission och alla papper på bordet, desto fastare planer på skolkampanjer ”om kommunismen” och attacker mot exempelvis vänsterpartiet för ”leninism”. Folkpartiledaren Lars Leijonborg gör (i Dagens Nyheter 8 dec -98) inte ens något försök att dölja sambandet. ”Det är ju bara i den belysningen som IB:s och angränsande verksamheter kan diskuteras på ett rimligt sätt”.

Schyman och Lindahl

Inför dessa uppenbara motiv kan en frestande – och enkel – utväg för socialister vara att vända ryggen åt den nya litteraturen och istället ägna sig åt att attackera dess politiska syften eller funktion. Detta vore emellertid lika illa som Gudrun Schymans och v-ledningens uppläxning av ungdomsförbundets Jenny Lindahl. Inställsamheten kan vara ett bekvämt sätt att undvika det svåra och den egna rörelsens historiska ansvar. Men det kommer att betinga sitt pris. Inte bara i form av växande brist på förståelse för vår tids realiteter. När vänsterpartisterna i exempelvis Stockholms kommunfullmäktige ska föra ut en ”upplysningskampanj” på skolorna om Oktoberrevolutionens förbrytelser sätter de samtidigt yxan till roten för sin egen rörelse – som ju själv var ett barn av denna revolution. Istället för att med vämjelse vända ryggen åt Pipes, Volkogonov, Courtois med flera bör socialister ta tjuren vid hornen; bemöta det som måste bemötas, sopa undan det som redan tidigare tillhört historiens skräphögar och ta på allvar de nya fakta och samband som röjts när sovjetiska källor öppnats – eller när vi så här i slutet av seklet har en annan utsiktspunkt.

Det är i det sammanhanget Nicolas Werths bidrag till ”*Kommunismens svarta bok*” känns som det kanske mest angelägna att behandla.

Werth skiljer sig från Pipes med flera liberala historiker, ”vulgärliberalism” som han kallar deras historiesyn, i det att han utgår ifrån den folkliga ryska revolutionsrörelsen som en följd inte av några fanatikers agitation utan av en objektiv nödvändighet. Tsardömet var som statsbildning och samhällsformation på väg mot sin undergång. De monumentala krigsnederlagen, den olösta jordfrågan, de undertryckta nationaliteterna, utsugningen av den hastigt växande industriarbetarklassen, borgerskapets brist på rättigheter och inflytande... fick obönhörligen den gamla aristokratiska ordningen att spricka sönder.

Tsarismens kaos

Och i gliporna växte det sociala myteriet. Werths genomgång av hur den tsaristiska statsmakten redan i slutet av 1916 inte längre kunde styra landet, hur den ekonomiska infrastrukturen bröt samman, den tolv miljoner man starka krigsmakten upplöstes av deserteringar på tiotusentals man – per dag – och hur kaoset grep omkring sig i ett av jordens största riken står i skarp kontrast till vurmen för tsardömet hos andra revisionister. Likaså hans skildringar av den växande självorganiseringen i råden – eller sovjeterna – bland miljontals arbetare, soldater och bönder under våren och sommaren 1917. Werth ser också hur den provisoriska regering som tillsattes av duman vid tsarens abdikation i mars inte är i stånd att kanalisera upproret. När miljoner bönder, i de klassiska ryska bondeupprorens efterföljd, stormar godsen och börjar fördela jorden, när soldater i tätnande skaror lämnar fronten för att återvända till sina byar och få sin del av de nya jordlotterna, när tsardömets nedtryckta nationaliteter – ukrainare, polacker, balter, finnar –kräver självständighet, när städernas arbetare vägrar acceptera nya umbäranden, står den provisoriska regeringen maktlös. Dess avsikt att fortsätta kriget på de allierades sida, att åstadkomma en reglerad jordreform och bevilja minoriteterna viss autonomi har ingen chans mot flodvågen. Trots regeringens formella radikalisering, där socialdemokratiska mensjeviker träder in i vid sidan av de landsbygdsbaserade socialrevolutionärerna, SR, driver den, som Werth noterar, alltmer in i en konfrontation med den stormande rörelsen.

Redan vid denna punkt försvagas emellertid Werths historieskrivning i och med att han utelämnar en rimlig beskrivning av konfrontationen: ingenting om den provisoriska regeringens katastrofala försök till militäroffensiv på östfronten med ytterligare hundratusentals offer. Försöken att med våld undertrycka arbetarprotesterna i städerna och olagligförklara bolsjevikerna förvandlas till en bisats. De allt hårdare militära ultimata som riktades mot de finska och ukrainska kraven på självständighet har utelämnats. Några få ord i förbigående om tsargeneralen Kornilovs försök att störta provisoriska regeringen i augusti – en kupp som bara kunde stoppas av bolsjevikerna.

Parodi

Därmed blir upproret i november, Oktoberrevolutionen, parodierat även i Werths version. Och han torgför den nu vanliga nidbilden av en Lenin vars enda syfte – ”den enda raka linjen” – var hans eget stålhårt disciplinerade partis makterövring genom inbördeskrig. Den bilden tillhör definitivt skräphögen. Att Lenin före 1917 förfäktade den traditionella socialdemokratiska synen om att Ryssland måste passera igenom en revolution i stadier, där det först var en borgerligt demokratisk ordning som gällde, är allmängods. Liksom att det var den väldiga revolutionslavinen själv som under våren 1917 fick honom att ändra uppfattning. Myten om det ”stålhårda partiet” är en efterhandskonstruktion som inte minst Tony Cliff i sin Lenin-trilogi från 70-talet skjutit i sank. När de revolutionära arbetarna i Petrograd brände sina medlemskort i juli 1917 i protest mot att bolsjevikerna inte tog makten, när frågan om en andra revolution diskuterades offentligt för och emot i partiets press, när den provisoriska regeringen inte kunde försvara revolutionen mot Kornilovs tsarister utan allt kom att hänga på bolsjevikerna – handlade det knappast om någon stålhård liten sekt.

Bolsjevikmajoritet

Att Werth inte vill nämna att bolsjevikerna i valen till Andra Allryska Sovjetkongressen i oktober 1917 fick egen majoritet bland de cirka 20 miljoner väljarna, 390 av de 650 valda ombuden, är logiskt. Det passar knappast in i bilden av den lilla gruppen sammansvurna som på morgonen den 7 november ställde sovjetkongressen ”inför fullbordat faktum”. I själva verket hade, som Werth också noterar, den provisoriska regeringen upphört att styra Ryssland. Det var i händerna på den dittills bredaste demokratiska församling som någonsin samman-

trätt på rysk jord - vald av de arbetar-, soldat- och bondesovjeter som också Werth förstår utgjorde ”revolutionens självorganisering” – som bolsjevikerna lade makten. Den historiska tragedin är att både socialrevolutionärerna och mensjevikerna i det skedet valde att inte acceptera denna församlings suveränitet. Mensjevikerna bland annat av sin övertygelse om att arbetarstyre och socialism tillhörde ett annat ”stadium” i en oöverblickbar framtid. Social-revolutionärerna bland annat av sin vägran att uppge kriget mot Tyskland.

Likt övriga historierevisionister avstår Werth från att redovisa Oktoberrevolutionens och den nya sovjetregeringens politiska och sociala program. Orsaken är att han bara ser det som en kuliss. Lenin var, menar Werth, ”makterövringens teoretiker och strateg”, ingenting annat. Därför lyckades han placera sitt parti mitt i skärningspunkten av de i själva verket helt olika revolutionära förlopp som präglade Ryssland 1917. En och en halv miljon myterister i krigsmakten ville bara hem, några ytterligare miljoner ville slippa sina officerare och några föra krig för egna syften. De tiotals miljoner bönder som försökte erövra storgodsens jordar ville bli av med såväl godsägarnas som militärens och städernas utsugning. Arbetarna ville äta sig mätta och bestämma på sina arbetsplatser. De förtryckta nationaliteterna ville bryta sig loss från Storryssland, och så vidare...

”Fred med Tyskland”

Under sommaren och hösten 1917, konstaterar Werth, slungade bolsjevikerna ut just de paroller som passade var och en av dessa upplösningsprocesser. Omedelbar fred med Tyskland, jorden åt den som brukar den, arbetarkontroll över industrin, nationernas självbestämmanderätt. Dessutom reste man parollen ”All makt åt sovjeterna!”, som kunde rikta in hela den brokiga självorganiseringen med dess olika viljeinriktningar mot en enda springande punkt.

Men, menar Werth, massornas växande stöd åt bolsjevikerna byggde på flera ”missförstånd”. Bolsjevikernas stöd åt bönderna var bara taktiskt, egentligen var ju bolsjevikernas gamla program kollektivisering av jorden. Arbetarkontroll betydde egentligen statsstyre, nationernas självbestämmanderätt bara de bolsjevikledda nationernas, sovjetmakt betydde enpartidiktatur och så vidare.

Det är egentligen synd att Werth här vulgariserar sin egen analys. För i själva verket rymmer hans tal om ”missförstånden” den väldiga problematik som bolsjevikerna snart fick konfrontera. Som Werth antyder, drog inte de olika revolutionära förloppen med nödvändighet åt samma håll. Tvärtom var de ofta helt motstridiga – i synnerhet när den obekanta faktorn, ”kontrarevolutionen”, gav sig in i leken. För de bönder som erövrat en jordlott var det ingen självklarhet att avstå något ”jordbruksöverskott” till städernas halvsvältande arbetare – i synnerhet som dessa knappast kunde lämna något i utbyte. För arbetarna hade revolutionen å andra sidan först och främst handlat om mat på bordet. De miljoner bondpojkar som övergav fronten hade ingen som helst önskan att låta sig rekryteras till en ny ”röd” krigsmakt. Den nationella frågan visade sig hastigt klyvas av den sociala. Snart kämpade finska och ukrainska arbetargarden med stöd av sina kamrater i Moskva mot finska och ukrainska nationalister med rötter bland bönder och borgerlighet och med stöd från Tyskland eller forna tsargeneraler.

Olöslig ekvation

Inför denna olösliga ekvation hade, bör man förstå Werth, bolsjevikerna egentligen inget annat program än sin egen makt. Den följande utvecklingens formidabla blodighet berodde, menar han, ytterst på detta. Lenins folk tvingades efter hand att bekämpa alla de revolutionära processer man taktiskt gjort sig till tolk för. Det kunde inte ske utan den terror som till sist förintade självaktiviteten och efterlämnade de ödelagda civila samhällen som den stalinistiska monsterstaten kunde växa i.

För var och en som studerar den ryska revolutionen känns denna bild igen. ”När Trotskij började bygga Röda Armén, föreföll han bränna allt han hade dyrkat och dyrka allt han hade bränt... För att kunna skapa den armé, som var ett villkor för deras egen överlevnad, tvingades de bryta ner den inställning som de själva byggt upp”, skrev Isaac Deutscher i en av sina berömda skildringar. Formuleringen hade kunnat gälla vilken som helst av bolsjevikledarna; inte minst Lenin och hans syn på statens bortvittrande, arbetarklassens makt över produktionen, nationernas självbestämmanderätt och så vidare.

Ty, Werth tar fullkomligt fel i att bolsjevikerna saknade annat program än det egna partiets makt. Tvärtom var rörelsen en del av den internationella socialdemokrati som hade det rikaste politiska liv den tidens värld skådat.

Kvinnans rätt till abort

Det demonstrerades också i den unga sovjetregeringens deklarationer och lagar på livets olika områden; från ekonomi till kultur, från kvinnornas rätt till abort, skilsmässa, ekonomiskt oberoende och medborgerliga friheter till bannlysningen av antisemitism och ras- och nationshat.

Men, det är sant – och motbevisar historierevisionismens favorittes – de saknade program för barbariet.

1 vårt relativt sett ombonade västeuropeiska 90-tal, med krigsförbytarrättegångar och föreställningar om mänskliga rättigheter, är första världskrigets folkslakt närmast omöjlig att leva sig in i. Nivån på de styrandes förakt för människoliv även i de så kallade demokratierna kanske kan illustreras av tyskarnas militära order i det ockuperade Belgien, där varje skott mot en tysk soldat från någon motståndsman, *franctireur*, betydde arkebuseringar av tiotals, ibland hundratals civila som plockades ut på måfå, eller redan på förhand tagits som gisslan i oroliga byar eller kvarter. Eller av den engelske överbefälhavaren Douglas Haigs dagboksanteckningar från slaget vid Somme 1916. Under de första morgontimmarnas brittiska anfall mot de tyska linjerna massakrerades 19 240 oskyddade engelska soldater i ingenmansland. Ändå tvingades kompani på kompani upp ur skyttegravarna för att marschera rakt mot kulsprute- och artillerielden. Dagen efter summerade Haig: ”Totala förlustsiffrorna för idag och igår ska enligt rapporterna vara 40 000. Jag tycker inte det verkar farligt.” På ett av hundratals frontavsnitt, på den mest ”civiliserade” sidan, i ett krig som inte gällde demokrati, yttrandefrihet, nationella och mänskliga rättigheter – utan världens koloniala uppdelning...

Om ett människoliv vägde lätt som en gevärskula i väster, vägde det mindre än en brödkant i öster. Tsarens självhärskardöme befann sig inte en mansålder från livegenskapen där kroppsarbetare betraktades som en råvara. Den lilla aristokratins självklara våld och rätt att ta kål på underlydande och misshagliga, hade genom seklen mötts av vulkaniska utbrott av motvåld i ryska och ukrainska bondejacquerier, uppror som inte lämnade sten på sten eller huvud på hals kvar av dem som föll i rebellernas händer.

”Våldet allestädes närvarande”

Tre och ett halvt år av storkrig med bortåt 1,7 miljoner dödade och 5 miljoner sårade ryska soldater bara vid fronterna hade injicerat en ny laddning i det på våld uppbyggda ryska tsardömet. Nicolas Werths formulerar i sammanhanget några mycket tänkvärda ord:

> ”Från sommaren 1917 var våldet allestädes närvarande i det ryska samhället. Detta våld var inte nytt, men händelserna under året 1917 hade låtit de olika formerna av våld, närvarande och latent, sammanstråla: ett urbant motvåld mot kapitalisternas våld inom industrin, ett traditionellt bondevåld, det första världskrigets moderna våld som förde med sig en extrem tillbakagång och oerhörd brutalisering av mänskliga förhållanden. Blandningen av dessa tre former av våld utgjorde en explosiv cocktail vars effekt kunde bli ödesdiger i det extrema läge som den ryska revolutionen

> utgjorde, markerat både av sammanbrottet för ordningens och auktoritetens olika institutioner, av den växande sociala frustration som så länge ansamlats och av utnyttjandet av det folkliga våldet som politiskt verktyg”.

För detta barbari hade bolsjevikerna inget eget program, bara 1700- och 1800-talets revolutionära erfarenheter; av den Stora Franska revolutionen 1789, 1848 års europeiska revolutionsår, Pariskommunen 1871, den första ryska revolutionen 1905...

Staffan Skott

För Leninjägare som Staffan Skott, vars anklagelseakt mot bolsjevikerna numera även omfattar ansvaret för första världskriget, innebar Lenins paroll om omedelbart eldupphör i världskriget och strävan att förverkliga den för ryskt vidkommande, i själva verket en förlängning av storkriget! Tanken hos Skott är att separatfreden i öster tillät tyskarna att flytta flera jättearméer till västfronten där de inledde den så kallade Mikaeloffensiven i mars 1918 – alltså alldeles efter freden med Bolsjevikryssland i Brest-Litovsk. Bortsett från att krigsaktivister alltid brukar anklaga fredsmäklare för att ”i själva verket” försvåra och förlänga krigen, är Skotts anklagelse rent sakligt sett absurd. Det krig som 1914 var tänkt att handla om månader visade sig snart växa med geometriska tal – i fråga om allt från inblandade resurser till offer och geografisk omfattning. Egentligen upphörde det aldrig av rent militära skäl – utan först när den mänskliga råvaran, vid och bakom fronterna, vägrade fortsätta det. Och just denna vägran upptändes i kontinental skala av den ryska revolutionen och bolsjevikernas fanatiska motstånd mot att föra kriget vidare. Många är de historiker som skildrat hur fredsappellernas farsot från öster undergrävde stridsmoral och militär disciplin först och främst bland de trupper från centralmakterna som direkt kämpat mot Ryssland. ”Likt sin forna ryska fiende knäppte också den tyske soldaten upp sin vapenrock, slutade göra honnör och ägnade sig åt sina leriga stövlar”, sammanfattar George Stewart i sin ”The White Armies of Russia”. Stora delar av de tyska armékårer som skulle föras över till västfronten smalt bort på vägen och desertörernas myterier lades till den växande sociala oron på hemmaplan.

Målsättning: inbördeskrig

Bolsjevikernas föreställning att världskrigets barbari bara kunde stoppas av det sociala inbördeskriget – något som Werth tolkar som Lenins *målsättning* och dogm om inbördeskrig – var därmed inte bara förståelig. Den bekräftades till fullo av utvecklingen själv. Ja, när det sociala upproret i centrala Europa långt senare till sist krossades av den framväxande nazismen, startade ju också som bekant världskrigets akt 2, det andra världskriget.

Bara revolutionen kunde stoppa detta ändlösa barbari, menade bolsjevikerna. Därför fick chansen, när de olika revolutionsprocesserna löpte samman, inte försittas. I just den meningen reducerades också bolsjevikernas program – i det givna historiska ögonblicket – till frågan om makten. Bara genom att erövra makten och avsluta kriget fanns skuggan av en chans att öppna dörren för det system av åtgärder som kunde tillgodose de olika intressen – arbetarnas, böndernas, soldaternas, nationaliteternas...– som annars skulle förgöra varandra.

Att makten måste bäras fram av den folkliga revolutionsrörelsen som den kommit till uttryck i sovjeterna var bolsjevikernas utgångspunkt. Bara sovjeterna var det sammanfattande organiserande uttrycket för den massiva men motsägelsefulla folkrörelsen. Bara de kunde ge den nya makten legitimitet. Att lägga makten i sovjetkongressens händer och hävda auktoriteten hos den regering som kongressen utsåg, folkkommissariernas råd, blev därför bolsjevikernas första uppgift. Till varje pris – och med alla medel.

Pariskommunen

De europeiska revolutioner som Lenin med flera hämtade sina erfarenheter ifrån lärde att de gamla härskarklasser som störtades inte skulle sky några medel för att slå tillbaka. När de upproriska parisarbetarna krossades i juni 1848 hade tusentals av dem skjutits på gatorna och än fler deporterats till den tidens koncentrationsläger – straffkolonier på andra sidan haven. När Pariskommunen besegrades ett kvarts sekel senare skedde samma sak, bara i en helt annan skala, då de massakrerade kommunardernas antal räknades till minst trettiotusen. Och detta i den europeiska kontinentens mest moderna och civiliserade huvudstad. Vad som väntade en besegrad revolution i det medeltidspräglade Ryssland som just vadat genom den krigets våldscocktail Werth talar om, torde få ens våga tänka på. Att segra blev lika med att överleva.

Många har skildrat den hårdhet och beslutsamhet som från första stund präglade bolsjevikernas försök att hävda den nya regeringsmakten. Men de flesta tillstår också att den massiva repressionen tillhör ett senare stadium, ja att bolsjevikerna inledningsvis också levde i en romantiserad föreställning om vad som väntade. Frigivandet av tsaristiska officerare mot ”hedersord” på att de inte skulle ta till vapen mot republiken, brukar anföras som exempel.

Under själva maktövertagandet i november var antalet offer också förhållandevis litet, även om de veckolånga striderna i Moskva kunde räkna dem i hundratal. Vid sammanstötningar efter upplösningen av konstituerande församlingen i januari dödades ett tjugotal människor. Även plundrare och vandaler sköts under de första veckornas försök att upprätta den nya ordningen på storstädernas gator.

Fredsförhandlingarna

När Moskvas anarkistgrupper upplöstes i april 1918 – av sovjetstyret uppfattat mer som en samlingspunkt för plundrare än en politisk formation – ska också ett tjugofemtal anarkister ha dödats. Men i själva verket var då redan den första fasen på väg att övergå i en snabb upptrappning av våldet. Från februari, när tyskarna avbrutit fredsförhandlingarna och gått till förnyade attacker på östfronten, försattes den nya staten i krigstillstånd och Trotskijs proklamation från den 21 februari om ”Det socialistiska fosterlandet i fara” vibrerade av kamp på liv och död: ”Alla fiendeagenter, spekulanter, plundrare, kontrarevolutionära agitatorer och tyska spioner kommer att skjutas på fläcken”.

Bolsjevikernas kontroll

Även ute i provinserna förekom våld och motvåld när den nya makten försökte etablera sig. Sovjetregeringen bemästrade långt ifrån situationen i hela landet. Tvärtom var makten koncentrerad till de viktigaste industristäderna, medan mängder av olika grupperingar stred i vacuumet efter den gamla statsmaktens sammanbrott på andra håll: komponenterna i den forna provisoriska regeringen – socialrevolutionärer, mensjeviker och kadeter – tsarlojala militärer, upproriska bönder, kosacker med flera. Att dessa strider inte var mindre blodiga efter november än före säger sig självt, även om man bör förhålla sig kritisk till de källor som härrör från de olika inblandade parterna. Nicolas Werths resumé över bolsjevikiska bestialiteter – med massarkebuseringar, lemlästningar och styckningar av officerare, kosacker och borgerskap i sydryska städer vid och på Krim – redan under vårvintern 1918 får honom att reflektera över klyftan mellan antalet inblandade styrkor, som ännu var mycket litet, och den ”oerhörda nivån av våld som utövades av bolsjevikerna”. Kanske den klyftan till en del kan förklaras av valet av källa. Werths uppgifter har hämtats från den vite generalen Denikins så kallade undersökningskommission från 1919. Denikin var en av de mest hårdföra bland de vita härförarna. Hans kommission lade fram sin rapport under inbördeskrigets mest blodiga

fas och syftade till att mobilisera allt och alla mot Röda armén. En sådan källa kan knappast utan vidare betraktas som sanningsvittne.

Samtidigt kan dock inte alla uppgifter om sådana våldsutbrott bara viftas bort. Att revolutionära matroser från Svarta havsflottan i februari 1918 gick bärsärkagång i Sevastopol och mördade hundratals civila, inklusive kvinnor och barn, i de borgerliga kvarteren är belagt. Liksom att rödgardister vid olika tillfällen agerade lynchmobbar och stormade sjukhus med sårade vitgardister eller plundrade borgerliga kvarter i ryska provinsstäder.

Social revanschlystnad

Men det handlade om övergrepp som inte sanktionerats uppifrån, om utbrott som inte ingick i någon plan utan uttryckte allt ifrån blint klasshat och social revanschlystnad till moraliska sammanbrott av brutalitet, fylleri och kaos.

Med den nya sovjetregeringens appeller om att överallt hävda den nya auktoriteten gavs de lokala maktorganen, oftast under bolsjevikisk ledning, en närmast konstitutionell legitimitet, åtminstone i deras egna ögon. En legitimitet de försökte hävda även rent polisiärt. Problemet var förstås att de oftast saknade motsvarande legitimitet i motståndarnas ögon, för att inte tala om medel att sanktionera sina beslut.

Det paradoxala inträffade därmed att medan sovjetregeringen i Moskva beordrade skoningslösa repressalier mot plundrare, provokatörer, anarkister med flera, tvingades de lokala sovjetstyrena inte sällan rida på just denna typ av ”spontana” vedergällare och rebeller för att kunna hävda sin makt. I takt med att motståndet mot den nya regeringen ansamlade kraft under våren 1918, ökade också bolsjevikernas appeller till de upproriskas klasshat och rena sociala revanschlystnad..” I brist på statsmakt och institutioner måste vi förlita oss på massornas egen revolutionära upprorskraft”, brukade det heta från Lenin och i synnerhet Trotskij. Och det var sant. Den nya statsmakten förfogade endast över något tiotusental man i arbetargarden och trupper som ställt sig till förfogande. Bara den folkliga urkraften var i besittning av styrka att knäcka tsarister, borgerlighet, spekulanter och andra som omedelbart trotsade den nya ordningen. Men den kraften var förstås inte alltid sporrad av ädla mål om mänsklig frigörelse, som i de stolta parollerna, utan lika ofta av personlig vinningslystnad och blint hat utan ett uns av ideologi eller medvetenhet. Det vill säga just så som, enligt det gamla kommunistiska manifestet, också den objektiva intressekampen mellan klasser tar sig uttryck i vardagligare förhållanden mellan anställda och arbetsgivare – i kampen mellan den enes lön och den andres vinst. Socialdemokratin, internationellt liksom Lenins ryska, hade byggts upp på föreställningen om att detta blinda klassintresse utgjorde den motor kring vilken en socialistisk medvetenhet kunde formas, det gamla brytas ned och ett socialistiskt samhällsprojekt byggas. Så när bolsjevikerna vädjade till ”massorna” och sanktionerade deras revansch föreställde de sig att den spontana kompassnålen pekade i den socialistiska riktning de själva strävade. Att saken var betydligt mer komplicerad skulle de snart bli varse.

Finland 1917

Redan under vårvintern stod det klart att de olika revolutionsprocesser som burit fram bolsjevikerna till makten ett par månader tidigare bara korsat varandra och nu var på väg åt skilda håll. Tydligast var detta i Finland, där de finska socialdemokraterna som sommaren 1917 hotats av den provisoriska ryska regeringen för sina krav på oberoende, tvingades söka stöd från det bolsjevikiska Moskva och de radikaliserade ryska garnisonerna i Finland. Att det var bolsjevikregeringen som i början av januari 1918 erkände Finlands oberoende hindrade inte landets borgerliga och militära kretsar från att starta ett ”nationellt frihetskrig” mot de ännu inte evakuerade ryska styrkorna och den socialdemokratiska regeringen i Helsingfors. Följden blev det allt blodigare inbördeskriget mellan röda och vita där hela provkartan av ett

sådant krigs bestialiteter förvandlades till vardagsmat: gisslantagande, ståndrätter, massakrer, epidemier och svält. Mannerheims seger med hjälp av tyska trupper i april/maj, och med massavrättningar och koncentrationsläger i släptåg visade vad som väntade revolutionens förlorare.

Sovjetryssland under attack

Det var under samma vårmånader som Sovjetryssland förlorade en tredjedel av sitt territorium och huvuddelen av sina industriella råvaror och kornbodar till tyskarna vid freden i Brest-Litovsk. En fred som knappt hade undertecknats innan den välrustade tjeckiska legion som kämpat på Rysslands sida mot tyskarna nu med fransk hjälp vändes mot bolsjevikstyret, mitt i det sovjetryska territoriets hjärta. Samtidigt hade de tsargeneraler, Kornilov, Denikin och Wrangel, som en kort tid efter Oktoberrevolutionen hållits fängslade, redan i december 1917 begivit sig till Sydryssland för att börja skrapa ihop resterna av tsarens officerskår till den vita så kallade ”Frivillig-armén”. Denna gjorde gemensam sak med kosacksamhällena kring Don och i Ukraina. Långt ifrån den folkloristiska romantiken kring kosackerna var dessa samhällen ett slags militära sköldar för tsarismen i ett pärlband av bosättningar längs imperiets periferi. De hade erhållit jord och privilegier i utbyte mot att ställa väpnade styrkor till regimens förfogande och användes flitigt till att undertrycka social oro både på landsbygden och i städerna. Kosackledarna, atamanerna, fungerade i praktiken som lokala krigsherrar vilka inte sällan också försökte bryta sig loss från beroendet av Moskva.

Trupper i Murmansk

I öster försökte socialrevolutionärernas högerflygel återsamla krafterna och formade längre fram en egen regering i Samara, som åberopade sig på den konstituerande församlingen. Den forne tsargeneralen Koltjak erbjöd sina tjänster och sina vita trupper som alternativ-regeringens väpnade arm. Därmed var det sociala innehållet i Samara-regeringens position bestämd och Koltjak kom ett halvår senare att bli det östra frontavsnittets oinskränkte ledare och till slut dess diktator. I norr skeppades de första engelska trupperna in till Murmansk för att ta kontroll över ententmakternas förråd – till en början med den lokala sovjetens goda minne för att hindra Mannerheims finska vitgardister från att erövra den nord-sydgående järnvägen, men efterhand som ett stöd åt den vita uppladdningen i Archangelsk. Under tiden förlades fransk trupp i Odessa, och snaran började dras åt kring den knappt halvårsgamla sovjetmakten.

Samtidigt började det stå klart att bonderevolutionen på landsbygden inte alls utvecklades mot en växande harmoni med städernas proletariat. Under senvintern 1918, när svälten var ett faktum i arbetarhemmen och regeringens uppköpare av livsmedel från landsbygden inte hade någonting att erbjuda bönderna i utbyte inleddes rekvisitionerna. För bolsjevikerna var saken ofrånkomlig.

Tjugofem miljoner bondehushåll hade genom revolutionen fått en bit jord. Sovjetregeringen hade lagfäst denna omvälvning och försvarat den mot godsägare och tsarister. Nu måste bönderna i gengäld avstå ifrån jordbruksprodukter till städernas revolutionära arbetare i ett strängt jämlikt ransoneringssystem för att övervinna nöden. Om inte, skulle svälten slita sönder sovjetmakten och även böndernas nya ställning gå förlorad. För stora bondemassor, långt från det politiska livet på industrier och i städer var detta fjärran frågeställningar. De hade erövrat sin jord och tänkte försvara den. Och rekvisitionsgrupperna från sovjeterna drabbades snart på flera håll av just den bonderevolution och de maningar till oförsonlighet de själva hade backat upp mot tsarismen. De lokala bonderevolterna kunde ofta påräkna ett taktiskt stöd från Denikins och andra vita styrkor – vilkas strategiska syfte egentligen var att återställa de gamla ägoförhållandena. Likaså sammanföll tillfälligt Don- och Kuban-

kosackernas strävan att kasta loss från centralmakten i Moskva med de storryska vita styrkornas motstånd mot sovjetstyret. Ja, även ukrainska högernationalister – som egentligen var de tsaristiska storryssarnas dödsfiender – kunde i det aktuella läget kortsiktigt förena sina krafter mot samma fiende.

Om de olika revolutionsprocesserna under hösten 1917 kunde sammanstråla kring mål-sättningen om makten till sovjeterna –uttryckt av bolsjevikernas paroller och kamp – var den motsatta utvecklingen ett faktum ett drygt halvår senare, då alltfler motståndskrafter, av vitt skilda skäl, strålade samman kring målsättningen att störta bolsjevikerna och sovjetmakten, en makt vars dagar tycktes räknade.

Den Röda Terrorn

Det är mot den bakgrunden den annalkande våldsorkanen under sensommaren 1918 måste förstås.

Den slog inte ner som en blixt från klar himmel. Ingredienserna i Werths våldscocktail hade rörts samman länge och nya tillkommit efterhand. I takt med att snaran drogs åt skärptes också bolsjevikernas åtgärder. Ihjälslagna rekvisitionsmän på landsbygden möttes av stånd-rätter och arkebuseringar. Politisk och ekonomisk obstruktion från borgerligheten besvarades med konfiskation och arresteringar, myterier från tsarofficerare av repressalier mot deras an-höriga. Repressionen riktades även mot rivaler inom de delar av folkrörelsen som inte accep-terat sovjetregeringen. Under våren stängdes flera mensjevikiska tidningar, exempel finns även på strejker som undertrycktes. I juni uteslöts mensjevikerna och socialrevolutionärerna från landets högsta sovjetförsamling, den sovjetiska riksdagen. I juli brast alliansen mellan bolsjevikerna och den socialrevolutionära vänstern de hade samregerat med under våren. SR-vänstern hade vägrat godta fredsuppgörelsen med Tyskland och inledde ett uppror med en serie attentat mot tyska intressen. Den tyske ambassadören mördades liksom ett antal bolsjevikledare och ett attentat genomfördes mot Lenin i augusti. De vita arméerna hade satt sig i rörelse liksom de röda. Inbördeskriget var ett faktum.

Massivt våld

Det är under sommaren 1918 som tröskeln passeras mellan det mer eller mindre spontana våldet och den organiserade terrorn i det ryska revolutionsdramat. Den 3 september proklamerade sovjetregeringen den röda terrorn.

Att bruka organiserad terror under krigs- och revolutionsförhållanden var ingen uppfinning av bolsjevikerna. Den liberala borgerlighetens stora revolutioner, i 1600-talets England och 1700-talets Frankrike, använde sig i de mest kritiska skedena av massiv terror mot sina motståndare. I krigföringen mellan stater var metoden vardag. Borgerliga historiker som tidigare tecknat Oktoberrevolutionens historia har i allmänhet också noga skiljt på sina bedömningar av terrorn i krigstid och när den utnyttjades i fredstid. ”1930-talets hemska slakt”, skrev Robert Conquest om Stalinterrorn, ”utfördes inte som Lenins och Robespierres terror under en period av kriser, revolution och krig”. Bolsjevikterrorn 1918-21 påminde mer om jakobinernas i Frankrike, menade Conquest. ”Saint-Just, ja till och med den frånstötande Robespierre, håller sig till något av samma begränsade, hederliga våld som Lenin”.

Egentligen lägger varken Werth, Pipes eller Volkogonov till någonting när det gäller den principiella innebörden av bolsjevikernas terror under inbördeskriget – i förhållande till vad som redan framkommit hos klassiska historiker, pro- eller antibolsjevikiska, som Carr, Deutscher eller Chamberlain. De mest skräckinjagande uttalandena av Trotskij eller Lenin och de brutala metoderna har skildrats många gånger. Men vad de nygamla skildringarna nu gör är att, i likhet med dåtidens stridsskrifter, dissekera terrorn; det var detta den innebar för människor av kött och blod, det var så här människor valdes ut, gisslan sköts och byar

brändes. Det var så här man värvade dem som skulle utföra dåden, det var detta som hände med dem själva...

Viktig tankeställare

Och läsningen blir en viktig tankeställare för alla, både människor som tar lätt på krig och bombningar i fjärran land i demokratins namn, och för romantiskt lagda vänsterrebeller. När Werth radar upp torra rapporter ur de sovjetiska arkiven från säkerhetsstyrkornas mass-arkebuseringar, från repressalier mot kosacksamhällen eller tagandet av gisslan bland borgerskapets familjer vecklar det verkliga inbördeskrigets fasor ut sig.

I december 1917 hade den polskfödde bolsjeviken Felix Dzersjinski fått i uppdrag att formera sovjetmaktens egen säkerhetsstyrka – den Allryska Specialkommissionen för kamp

62mot kontrarevolution, spekulation och sabotage – V Tj K, eller Tjekan som den kom att kallas, föregångaren till den sovjetiska säkerhetstjänstens olika förkortningar, som NKVD, GPU och KGB. Tjekan, som i början bara förfogade över något hundratal man, växte under våren 1918 till en styrka på omkring tiotusen som användes för repressalier mot sovjet-maktens fiender. Det kunde handla om polisiära uppgifter som att arrestera förrädiska officerare, slå ner på spekulanter eller hindra motstånd mot jordbruksrekvisitioner. Den skulle fungera som sovjetregimens, proletariatets diktaturs, väpnade arm och växte i takt med upp-gifterna. Werths korta skildring visar, genom Tjekans egna arkivuppgifter och dess offentliga tidning som utkom under några månader med helt offentliga rapporter, med vilken hårdhet tjekisterna slår till mot motståndare, hur de arresterar och arkebuserar med växande själv-förtroende.

Vidden av uppgiften att demonstrera en orubblig makt i det ryska kaoset 1918 kan exemplifieras av Trotskijs försök att bygga upp den nya statens krigsmakt, Röda Armén.

Forna tsarofficerare

För att överhuvudtaget kunna gå i land med uppgiften måste officerare från Rysslands gamla väpnade styrkor förmås att delta. Detta skedde både genom försök att politiskt övertyga och genom hot. När Röda Armén invecklades i inbördeskriget 1918 bestod, berättar Deutscher, tre fjärdedelar av dess officerskår av forna tsarofficerare. För att försäkra sig om att dessa inte förrådde revolutionen var deras familjer statens gisslan, antingen genom att bara vara registrerade eller genom att placeras i koncentrationsläger. För att få ett begrepp om hur många människor detta kunde gälla kan nämnas att Röda Armén i början av 1919 omfattade cirka 30 000 forna tsarofficerare. Gisslan-systemet utnyttjades även på annat sätt; städers borgerliga familjer kunde tas som gisslan i ett slags terrorbalans gentemot de hot som riktades mot sovjeternas folk i de vitas territorier. Bondbyar kunde, med hot om att brännas ned, göras ansvariga för att vapen inte gömdes undan, att rebeller inte fick förnödenheter eller att spannmål inte undanhölls. Werth citerar till och med ett exempel på hur Lenin beordrar lokala makthavare att hota skjuta gisslan bland bönder som ålagts att ploga en järnvägssträcka fri från snö – en uppgift som under krigsförhållanden kunde handla om liv eller död.

Tjekans verksamhet

Med beslutet i september 1918 om den röda terrorn fick Tjekans verksamhet en helt ny dimension. Terrorn innebar inte bara att ta och hålla gisslan, utan att skjuta den, att kallblodigt kunna avrätta mängder av människor som kanske inte personligen behövde ha gjort sig skyldiga till något som helst brott – annat än att vara släkt med en officer, tillhöra stadens borgerlighet eller bo i en fattig bondby nära en oplogad järnväg. I Petrograd sköt Tjekan över 500 ur sin fängslade gisslan samma dag beslutet om terrorn fattades. Ytterligare 300 sköts innan månaden var slut. Från provinserna kunde rapporterna i Tjekans tidning se ut så här.

Nishni-Novgorod: från 31 augusti 141 ur gisslan arkebuserade, på tre dagar har 700 arresterats som gisslan. Viatka: 23 f d gendarmer arkebuserade, 154 kontrarevolutionärer, 8 monarkister, 28 medlemmar i Kadetpartiet, 186 officerare, 10 mensjeviker och höger-SR inom en vecka. Ivano-Voznessensk: 181 gisslan tagna, arkebusering av 25 kontra-revolutionärer och skapandet av ett koncentrationsläger med 1000 platser...

Ohyggligheten i de mänskliga öden som fångades av terrorns kniptänger är uppenbar. Konsekvenserna, både för dem som drabbades och även för den makt som genomförde besluten var förstås oöverskådliga. Och Werth rapporterar om hur diskussionens vågor går höga bland bolsjevikledarna själva om ”brutaliseringen” av Tjekans folk, däremot avstår han ifrån att skildra hur också initiativ togs för att lätta och trappa ned på repressionen, inte minst under slutet av 1918, då mensjeviker och socialrevolutionärer i inbördeskrigets stund tog ställning för sovjetmakten och åter kunde verka öppet. Men hur i olika skeden nya offensiver från de vitas sidor åter drog in regimen i krigets virvel.

Vad som ändå reducerar Werths skildring till agitation är hans val att ensidigt undersöka den röda terrorn, inte för att han förnekar den vita, men ”detta är inte en undersökning av den vita terrorn”. Dilemmat är att den röda terrorn inte kan förstås för sig. Den ingrediensen i Werths cocktail kan inte isoleras från den brygd den reagerade i.

Den vita terrorn

Och trots att Werth påstår sig ha gjort en rent vetenskaplig avgränsning är hans skildring smockfull av chockerade kommentarer och bedömningar som skulle ha sett annorlunda ut i ljuset av den vita terrorn. Tjekarapporterna om 140, 78 eller 500 arkebuserade är förstås skrämmande även för den som läser om den vita terrorn: ”Varje person vet att mer än 2 000 män sköts av Ataman Kalmykov. Alla dessa dödades utan rättegång eller dom. Alla dessa mord kan inte motiveras med försvar för landet eller patriotism, de tjänade bara egenintresset hos en terroristisk regering”, skrev exempelvis trehundra myterister från Kalmykovs vita sibiriska kosacktrupper i januari 1919. Tillsammans med japanska interventionstrupper skövlade sig kosackgeneralen västerut under massakrer på tusentals människor, inte minst egna myterister (Stewart). Det gör inte den röda terrorn mindre brutal, men ger proportioner och förståelse av på vilken nivå våldet låg i inbördeskriget.

”Varje gräslighet av röda eller vita i inbördeskriget hade sin motsvarighet i den tsarryska historien”, skriver Stewart. Men likt en del andra historiker (exempelvis Chamberlain) menar Werth att bolsjevikernas organiserade terror stod i särklass gentemot den vita som, menar han, ofta mer var uttryck för okontrollerat våld från soldatesker som löpte amok. Och han summerar Tjekans egna rapporter till mellan 10 000 och 15 000 arkebuserade under två höstmånader 1918. Det ska, menar Werth, ställas mot 6 321 tsaristiska dödsdomar under hela perioden från 1823 till 1917, varav inte ens alla verkställdes.

Våldscocktail

Självklart har ingen rätt att nonchalera sådana siffror, men saken är långt mer komplicerad än siffra mot siffra. Dels handlar den om tillblandningen av hela den våldscocktail Werth själv talat om. Våldet i inbördeskriget var som ett vulkanutbrott av de laddningar som anbringats under lång tid. Dels döljer siffrorna viktiga delar av verkligheten. När tsarens trupper sköt hundratals obeväpnade män och kvinnor på väg till Vinterpalatset 1905 krävdes förstås inga dödsdomar. När flera hundra arbetare sköts ihjäl vid strejken på guldfälten vid floden Lena 1912 hamnade de inte rättsapparatens statistik över dödsdomar.

Rapporteringen om Tjekans avrättningar härrör från den tid när den bolsjevikiska terrorn i allt mindre grad tog skepnaden av ”spontan” bärsärkagång som när matroserna stormade Sevasto-pol i februari. Under Trotskijs ledning hade irreguljära röda garden och partisangrupper

införlivats i den nya Röda Armén som utvecklat en allt strängare disciplin där plundringar och massakrer på civila och krigsfångar straffades strängt. Att bolsjevikernas terror i högre grad än den vita var uttryck för beslut och organisation låter förstås extra belastande men innebar i det aktuella skedet att den också kunde stoppas. Ja, den omgavs inte av hycklande bortförklaringar utan deklarerades öppet inför världen, även om Conquets ord ”hederlig” knappast känns välfunnet i sammanhanget.

Om att de vitas ”irreguljära” terror inte var mindre än bolsjevikernas medvetna, utan i flera avseenden långt mer skräckinjagande, handlar ett av kontrarevolutionens svartaste kapitel.

Med tanke på Staffan Skotts och Per Ahlmarks allt vanligare slagord: ”Utan Lenin ingen Hitler”, bör detta kapitel inte falla i glömska. ”Om detta må ni berätta...” hette informationskampanjen på landets skolor om förintelsen av det judiska folket under Tredje Riket. Att förspelet till den förintelsen inte regisserades av Lenin utan av just de krafter som den nuvarande kampanjen mot kommunismen brukar urskulda, är också något som bör berättas. Det märkliga är egentligen att det har gjorts många gånger utan att det tycks påverka de liberala historiedomarna en tum.

”Ner med judebolsjevikerna”

Werths skildring återkommer gång på gång parollen ”Ner med judebolsjevikerna!” i redovisningen av revolter mot sovjetmakten från kosacker, vita officerare, ukrainska bönder och ibland till och med hungriga arbetargrupper. Och han nämner närmast i förbigående – inom en enda mening i ett samlingsverk på 850 sidor – resultatet av den ukrainske nationalistledaren Simon Petljuras och de vitas general Denikins framfart i Ukraina och Sydryssland sommaren och hösten 1919. Under några få vårmånaders tid slaktades tiotusentals judar i den största vågen av antisemitiska pogromer före Hitler och Förintelsen. Bedömningen av antalet mördade judar under denna terror har skiftat. Men de undersökningar och kommittéer Chamberlain redovisar hamnar på siffror mellan 100 000 och 120 000. Werth själv nämner i sin korta mening 150 000. Till och med talet 200.000 mördade har angetts (Nathan Ausubels judiska historia).

En detaljerad skildring, från by till by och stad till stad som av detta folkmord, som när det gällde Tjekans terror, hade givit delvis andra proportioner åt bolsjevikernas agerande. Den 9 augusti 1918 utfärdade sovjetregeringen ett dekret författat av Lenin som instruerade ”alla sovjetdeputerade att ta till kompromisslösa åtgärder för att rycka upp den antisemitiska rörelsen med rötterna. Pogrommakare och de som agiterar för pogromer står utanför lagen”.

Svarta hundraden

Dekretet riktades mot den vita terror som på klassiskt tsartids-manér hetsade sina ”Svarta Hundraden” mot arbetare och socialister under slagordet om att krossa judarna. Bolsjevikerna framställdes som judiska despoter och blodsugare vilka skulle bryta ned Moder Ryssland och skinna bönder och arbetare in på bara kroppen. Eftersom många av bolsjevikledarna också var judar – Sverdlov, Trotskij, Kamenev, Sinovjev... – kunde agitationen lätt slå rot där antisemitismen länge plöjt upp marken. I synnerhet gällde detta Ukraina där klyftan mellan stad och land var djup även i etniskt avseende. För Richard Pipes är en av förklaringarna till det antisemitiska inslaget i oppositionen mot bolsjevikerna att Lenin avsiktligt använde sig av judar i antireligiösa kampanjer för att göra dem till syndabockar (s.393 svenska upplagan). Dmitri Volkogonov går emellertid ett rejält steg längre och tycker sig, efter ett invecklat släktforsknings-resonemang, finna att Lenin själv egentligen hade judiskt blod i ådrorna. Det skulle, menar Volkogonov, ha varit en bidragande orsak till att judar placerades i framskjuten position och till Lenins ”hat mot ryssar”. Ja, Volkogonov ansluter sig i realiteten, om än med

mer sofistikerade vetenskapliga fraser, till de vitas agitation när det begav sig att Lenin och bolsjevikerna ”sålde ut Ryssland” för att de var judar!

Den antisemitiska antibolsjevismen i Ukraina utgick ifrån att medan landsbygdsbefolkningen var ukrainsktalande bestod arbetarklassen i städerna av ryssar – och judar. Den judiska befolkningen i Ukraina på cirka 1,2 miljoner var nämligen en ren stadsbefolkning, eftersom judar fram till revolutionen inte haft rätt att äga jord. Handel och köpenskap dominerades av judar och judar hade använts som uppbördsmän av den avskydda polska lågadeln som länge utsugit de ukrainska bönderna. Att bolsjevikerna organiserade många judar hängde samman med att de betraktades som det enda pålitliga partiet för de radikala judar som så ofta utsatts för förföljelse. Bland arbetare i småverkstäder, arbetslösa och tillfällighetsarbetare utgjorde också judar en betydande del.

För många ukrainska bönder var därmed kopplingen inte svår att göra, i synnerhet inte om man fick lite hjälp av de vitas agitatorer: rekvisitionsgrupperna som kom och tog en del av deras spannmål var bolsjeviker. Bolsjevikerna var judar. Och judarna hade bara bytt mössa från den polske uppbördsmannens till kommunistens. När upproriska bönder plundrade byar och städer var det ofta judiska affärer och varuhus de stötte på, och röveriet – som förstås rättfärdigades av rekvisitionsgruppernas ageranden – utvecklades till pogromer. Pogromer som underblåstes och användes av bolsjevikernas motståndare. Om de drabbade judarna var bolsjeviker – som de upproriska arbetarna i Proskurov i Ukraina vilka i februari 1919 drabbades av en av krigets värsta pogromer – så mycket bättre. Om de inte var det – som de judiska antibolsjeviker som flytt till Sibirien –mördades de ändå i tusental av Koltjaks och Wrangels folk.

Nej, den vita terrorn kanske inte var lika ”strukturerad” som den röda. Den kunde inte medges öppet, den kunde inte redovisas inför världen, ty den kunde inte legitimeras ens av kriget självt. Den var till viktig del bara plundring och massmord mot de svaga i tsarens, nationens, rasens eller bara den personliga vinningens namn.

”Ingen Hitler utan Lenin”

Att på grund av ”vetenskaplig avgränsning” bortse från det historiska sammanhanget handlar inte om prioritering utan om mörkläggning vars enda slutresultat måste bli historieförfalskning. En förfalskning som våra svenska Staffan Skott och Per Ahlmark, medvetet eller omedvetet, utnyttjar för sin kampanj om ”Ingen Hitler utan Lenin”. ”Hitler” uppträdde i själva verket i en mängd skepnader redan under det ryska inbördeskriget. Under namn som Petljura, Denikin, Semesenko, Grigoriev och Wrangel inledde han förövningarna till det som skulle bli Förintelsen i Polen, Litauen, Vitryssland och Ukraina. Hans mest skoningslösa dödsfiende var Lenins bolsjeviker. Det är mot den bakgrunden man måste förstå många av de uttalanden och åtgärder som vibrerar av raseri och hänsynslöshet och som idag används för att framställa bolsjevikerna som en bunt blodtörstiga dobermans.

Kanske var det ingen slump att Stephane Courtois som är huvudredaktör för ”*Kommunismens svarta bok*” beklagade att Auschwitz så länge fått skymma sikten för bolsjevikernas brott. I hans eget verk tillåts ingen sikt i världen att skymmas av en sådan sak som massmorden på något hundratusental judar i antibolsjevismens namn. Nicolas Werth har offentligt (i Le Monde 14 nov -97) tagit avstånd från Courtois’ likställande av nazismen och kommunismen liksom från hans formulering om Auschwitz. Men Werth har själv placerat sig i en politisk kampanj och låtit sina vetenskapliga ambitioner förvandlas till agitation.

Och det är egentligen mycket synd.

För diskussionen om Sovjetunionen, Lenin och bolsjevismen borde vara en ocean av lärdom att ösa ur för alla som vill en rättvisare värld. De som nu rannsakas utgjorde ju spjutspetsen av den rörelse som en gång utmanade barbariet när det var som svartast och tycktes för evigt.

Ödesdigra missgrepp

De begick mängder av fel, ödesdigra missgrepp – och övergrepp, de var sprungna ur 1800-talet och kunde inte överblicka det sekel vi har upplevt. När de tog till den franska revolutionens Terreur mot sina terroristiska motståndare kunde de ännu inte – likt första världskrigets generaler som använde föråldrade militärdoktriner mot kulsprutor – bedöma innebörden av att använda 1800-talets metoder med 1900-talets teknik. Den nya sovjetstat de byggde upp med Tjekan som väpnad arm, skulle aldrig bli Lenins bortvittrande och gräsrotskontrollerade halvstat – där ”varje köksa” kunde delta i styret – utan efter hand en av de mest totalitära diktaturer 1900-talet skådat. Och det vore barnsligt att förneka att den stalinistiska stat som befästes på 30-talet hämtade motiveringar och metoder från inbördes-krigets dagar.

Ändå är det historiskt oriktigt att sätta likhetstecken mellan Stalinterrorns stat och den sovjet-makt som kämpade för sin överlevnad 1917-21. Werth och andra historierevisionister nämner det förstås inte, men i varje skede under inbördeskriget böljade frågeställningar och debatter om metoder och framtid utifrån att den socialistiska fredstiden skulle innebära andra alternativ och möjligheter än dem som kriget gav.

I flera skeden när kriget tycktes över, före de fjorton allierade arméernas intervention, eller före Pilsudkis polska anfall 1920 och så vidare fattades beslut om att börja återgå till den socialistiska demokratin, med frihet för sovjetpartierna, nedtrappning av Tjekans repression, avskaffande av dödsstraffet med mera. Men varje gång drog kriget bara ett nytt andetag.

När det till sist var över sommaren 1921 stod bolsjevikerna som ensamma segrare på en ruinhög. De hade nedgjort kontrarevolutionen men drivits, eller låtit sig drivas, till att också krossa rivalerna inom revolutionsrörelsen, till sist symboliserat genom kuvandet av Kronstadt-matrosernas uppror några gråkalla marsdagar just innan de första vårtecknen bröt fram.

Det märkliga är egentligen kanske, att trots mardrömmen, trots brutaliteten, lidandet och offren hade ännu inte all kraft från den självorganisering och de revolutionsprocesser Werth talade om stampats ut. Minnena från förhoppningarna 1917 glödde fortfarande i miljoner människor. Kunde den kraften ha fogats till ett samhällsbygge i ökande frihet och folk-förankrad jämlik demokrati, kunde den ha funnit former att läka det som varit, på vägen mot ett samhälle där människa kan möta människa utan socialt eller etniskt hat? Under 20-talet kunde det ännu diskuteras av revolutionärer som sade sin uppriktiga mening, innan de tystades i Stalins nya slavstat.

Deras erfarenheter är alldeles för dyrbara att begravas när nyliberalerna nu försöker sopa igen spåren efter sitt eget historiska fiasko.

Håkan Blomqvist

Håkan Blomqvist är historiker knuten till Södertörns Högskola och ansvarig utgivare för Socialistiska Partiets tidning Internationalen.

Lenin och vi... – samtal med Jenny Lindahl m fl

Plötsligt och kanske lite oväntat blev Lenin 75 år efter sin död politiskt sprängstoff i Sverige. Internationalen samlade några personer som med lite olika syn på den gamle bolsjevikledaren för att försöka bringa lite klarhet i oredan. Runt bordet satt Jenny Lindahl, Ung Vänster, Per-Olof Mattsson, Arbetarmakt och Fredrik Samuelsson, Folkmakt. Frågorna ställdes av Internationalens Jörgen Hassler, och den första gick till Jenny. Vad var det egentligen hon menade med det hon sa om Lenin i sitt numera riksbekanta uttalande i Ekots lördagsintervju 14 november?

– Kul att du frågar just det. Ungefär 100 ledarsidor har skrivit om mig utan att ställa den frågan. Som jag ser det drivs en kampanj för att skriva om historien av liberalerna. Det gäller inte bara historien i Ryssland utan även här i Sverige. Tillexempel försöker dom få det till att rösträtten var något som liberalerna genomförde i kamp mot kommunisterna.

– Så försöker man dra en rak linje från Hitler och Stalin till Lenin och snart vidare till Marx. Jag kände att det var dags att sätta ned foten. Lenin var inte världshistoriens värsta massmördare.

– Egentligen tycker jag att en modern demokratisk vänsterrörelse har ganska lite att lära av Lenin. Just därför att jag ser Lenin i hans historiska sammanhang. Väldigt lite från ryska revolutionen är tillämpbart idag, oavsett hur smart man tycker att Lenin var eller inte var då.

– Så är jag väldigt kritisk till Lenins demokratisyn. Att de slog ned upproret i Kronstadt var en stor tragedi, precis som att demokratiska fri- och rättigheter inte infördes efter inbördeskrigets slut.

Per-Olof:

– Även om man som jag kallar sig leninist och tycker att revolutionen 1917 i Ryssland var bra tar man ju inte ställning till allt som skedde under Lenins livstid i alla länder. Man tar över huvud taget inte ställning till allt vad en person gjorde eller sa. Lenin som person överskattas något enormt av borgarna.

– Deras resonemang går ut på att det enda man kan göra för att förbättra för arbetarklassen är ingenting. Om Allende varit lite mer försiktig hade inte Pinochet genomfört någon kupp, om inte bolsjevikerna tagit makten hade vi sluppit Hitler.

Jenny:

– Borgarnas poäng är hela tiden att vi kämpat och kämpar för demokrati för att komma till makten och avskaffa den.

Fredrik:

– Jag håller med Jenny om att Lenin inte har så mycket att ge en vänsterrörelse idag. Men det innebär inte att vi får följa borgarna i spåren när de kritiserar honom. Min kritik som marxist och revolutionär är att han försämrade det marxistiska tänkandet genom att sätta partiets intressen före klassens. Arbetarklassen skulle fostras och ledas. Lenin utgick inte från den självverksamhet som Marx pratade om.

– Vi såg det också i praktiken, hur bolsjevikerna tryckte tillbaka de strukturer arbetarna själva byggt upp: först fabrikskommittéer, senare fackföreningar och sovjeter. Att det aldrig får hända igen är viktigt att poängtera när man diskuterar Lenin idag.

Per-Olof:

– Marxismen är en metod för att analysera samhället. Vad olika marxister sedan gör är en annan fråga. Kronstadt var en stor tragedi, man hade lärt ett sätt att lösa konflikter, inte av Marx eller av Lenin utan av inbördeskriget.

– Stora delar av bolsjevikpartiet, stora delar av den medvetna arbetarklassen blev en del i den stalinistiska apparaten. Det är ett mycket större historiskt fenomen än vad Lenin eller Trotskij sagt vid något tillfälle. Men helt klart var att förbudet mot den del av mensjevikerna som stödde revolutionen och senare fraktionsförbudet i partiet var fullständigt förödande för den fortsatta utvecklingen.

– Idag kan vi studera bolsjevikpartiets historia för att se var det hela gick snett. Lenins viktigaste skrifter – Staten och revolutionen, Imperialismen och så vidare – är inte direkt tillämpbara på vår tids verklighet, men ändå milstolpar för marxister.

Fredrik:

– Stalinismen innebar ett fördummande av hela marxismen. Marxismen-leninismen användes för att dogmatiskt försvara sovjetsystemet. Lenin dyrkades på ett sätt som är väldigt främmande för den socialistiska rörelsen, samtidigt som många andra tänkare från de oerhört kreativa åren runt sekelskiftet ströks. Vi borde försöka återknyta till den levande traditionen.

Per-Olof:

– Det har alltid funnits liknande drag inom den trotskistiska rörelsen: om Trotskij sagt något är det rätt. Stalinismen har smittat av sig på andra grenar.

Jenny:

– Att Lenins verk sattes upp som dogmer fördummade mitt parti ända in på 80-talet. Det har varit väldigt svårt att diskutera på ett konstruktivt sätt. Jag tror att ryska revolutionen var positiv för utvecklingen i Europa, men negativ för Europas kommunistpartier.

Vi glider från Lenin in på den debatt som är aktuellt just nu.

Jenny:

– Alla som är vänster, alla som är intellektuella, alla som är historiker bör ge sig in i den debatt vi nu sett förspelet på, men som jag tror kommer bli mycket värre.

– Vi kommer att se en enorm smutskastning av kommunister och alla med vänstersympatier över huvud taget. Dom kommer att säga att vi har dunkla syften, att vi egentligen vill ha diktatur, att vi är nästan som nazister... och en dag står det i historieböckerna att kommunism är massmord och terror.

Per-Olof:

– Där hjälper Schyman till genom att vägra bemöta anklagelserna.

Jenny:

– Det där tror jag berodde på att Gudrun var dåligt informerad om vad jag egentligen sagt. Fast våra företrädare måste naturligtvis också vara offensiva i den här frågan.

Fredrik:

– Det är viktigt att vi inte hamnar i en situation där vi försvarar ett system vi tycker är ruttet.

Per-Olof:

– Precis, borgarna försöker etablera att den nuvarande parlamentariska demokratin är den bästa av alla världar.

Fredrik:

– Dom har lyckats göra det fult att prata om något som helst alternativ, och värst är naturligtvis att prata om möjligheten att uppnå ett socialistiskt samhälle.

Per-Olof:

– Det är tråkigt att socialdemokrater som tillexempel Staffan Skott deltar i kampanjen utan att se att den också slår undan benen för socialdemokraterna. Skott deltar för att han hatar stalinismen, men för den klassmedvetna borgaren är det och socialdemokrati bara två olika varianter av samma sak.

– Dessutom klingar det illa när sossar kritiserar den demokratiska centralismen, med tanke på hur det är ställt med demokratin i det där partiet.

Här glider diskussionen tillbaka in på de historiska frågorna.

Per-Olof:

– I den här diskussionen riskerar vi inte bara att retirera för borgarna. Stalinismen är på intet sätt död. I Proletären kan man med jämna mellanrum läsa artiklar som knappt skulle platsat i Ny Dag 1938. Den här typen av gammelstalinister måste för att överleva föra sina berättelser vidare. Om vi gör gemensam sak med socialdemokraterna och liberalerna i den här frågan gör vi det enklare för dem.

Fredrik:

– Samtidigt tycker jag att vi måste upprätthålla en frihetlig kritik av Lenin.

Per-Olof:

– Jag tror att det finns en samsyn i en stor del av vänstern idag om grundläggande rättigheter efter en revolution. Men under ett inbördeskrig blir allt komplicerat. Visst, tjekan (den hemliga polisen) dödade 50 000. Samtidigt dödade de vita i Finland 30 000 och de vita på andra ställen jag vet inte hur många.

Jenny:

– Om siffrorna kan man ju säga att det blir fler och fler offer för kommunismen varje dag... Det är dessutom kul att se hur historiker som alla anses lika trovärdiga i den borgerliga pressen har helt olika siffror. Pipes har 20 miljoner, Rummel 62, till exempel.

– Sen är det en skandal hur de räknar: Pipes sammanställer sina siffror från oklara källor, ibland rena uppskattningar. Rummel är ännu värre: utifrån en prognos om befolknings-illväxten från 1913 fattas det mellan 27 och 127 miljoner människor i Ryssland. Alltså måste dom ha mördats. Sen väljer han en siffra mitt emellan, 62 miljoner.

– Volgokonov anförs som bevis för att Lenin tyckte att det var viktigt att sprida så mycket terror som möjligt. Problemet är att hans uppgifter bygger på arkiv som bara han har haft tillgång till, i egenskap av chef för kommunistpartiets propaganda avdelning.

– Enligt KGB:s nyligen öppnade arkiv avrättades 750 000. Fruktansvärt, men det är inte historiens värsta massmord.

Per-Olof:

– Nåt sånt, kanske en miljon. Sen omkom en massa av svält och umbäranden, och en del berodde naturligtvis på regimen, men hur räknar man dom?

Jörgen:

– Enligt FN dör årligen 20 miljoner mänskor av svält...

Per-Olof:

– Bomberna över Hiroshima och Nagasaki.

Jenny:

– För att inte tala om Ryssland idag, marknadsekonomin har fullständigt slagit sönder folks liv. Och när Jeltsin beskjuter parlamentet klagar inte liberalerna, det är bara handlingskraft.

Per-Olof:

– Vänsterpartiet har en historia som inte är alltför vacker. Det måste ni också vara beredda att diskutera. Partiet skapades genom att minoriteten uteslöt majoriteten, och ni var en del av en internationell rörelse som faktiskt mördade arbetare.

Fredrik:

– Även om ni inte deltog praktiskt så deltog ni moraliskt, tillexempel genom att kräva dödsstraff i Moskvarättegångarna.

Jenny:

– Där har vi delvis haft en felaktig historieskrivning. Men vi diskuterar öppet dom här frågorna.

Fredrik:

– Men vid 80-års jubileet, där ni hade parollen 80 år i kampen för socialism och demokrati. Stämmer det in på 1929? 1936?

Jenny:

– Våra internationella kontakter har inte rimmat med vad vi gjort i Sverige. Men här tycker jag att det stämmer. Om interndemokrati kan man säga att vi var underställda Komintern, och nej, det var inte demokratiskt.

Frågan för församlingen blir åter hur man ska förhålla sig till den aktuella debatten. Vad svarar man när man anklagas för att ha mördat 20 miljoner människor?

Fredrik:

– Kanske ska vi vägra föra debatt på dom villkoren. Borde vi inte prata om vad vi vill uppnå i stället? Sovjetunionens fall ger oss en möjlighet att bryta gamla låsningar, gamla konflikter och börja diskutera något nytt. Stalinismen värsta brott är som jag ser det att den hindrade en socialistisk utveckling vid ett stort antal tillfällen.

Per-Olof:

– I en sån här hysterisk debatt har vi inte mycket att komma med.

Jenny:

– Vi kan inte låta liberalerna skriva om historien. När Kommunismens Svarta Bok (en bok om ”kommunismens brott”) kommer i vår planerar vi en motantologi. Det finns många som inte accepterar den här falska historieskrivningen, och vi vill ge dem en chans att komma till tals. En är Sven-Eric Liedman, en annan jag kan tänka mig är Peter Englund. Om vi lyckas involvera fler kan vi nog få det här till en intellektuellt hederlig debatt.

Sista frågan går liksom den första till huvudpersonen.

Har hon sett någon opinionsmätning sedan Lenin-debatten började?

– Japp. Vi gick upp till 13,5 procent.

Jörgen Hassler

Jörgen Hassler är journalist på veckotidningen *Internationalen*. Texten är tidigare publicerad i nummer 45/1998

Liten ordlista

Bolsjevik
Ryska för majoritet. På de ryska socialdemokraternas andra kongress 1903 erhöll revolutionärerna, bland annat Lenin, majoritet. Den moderata minoriteten kallades hädanefter mensjeviker efter det ryska ordet för minoritet.

Denikin, Anton
Rysk general, ledde en kontrarevolutionär ”vit” armé under inbördeskriget. Emigrerade till Västeuropa 1920.

Djerzinskij, Felix
Polsk revolutionär, ledamot av bolsjevikernas centralkommitté från augusti 1917 till sin död 1926. Grundade säkerhetsorganet Tjekan.

Dubbelmakt
Marxistisk term för den politiska situation som rådde i Ryssland mellan februari och oktober 1917. Två oförenliga institutioner, sovjeterna och den provisoriska regeringen, gjorde båda anspråk på att styra landet.

Februarirevolutionen
På den internationella kvinnodagen (8 mars enligt nuvarande tideräkning) ledde en kvinnodemonstration i huvudstaden Petrograd till masstrejker. Tsar Nikolaj II tvingades avgå och ersattes med den Provisoriska regeringen.

Julidagarna
3-4 juli 1917 krävde väpnade arbetar- och soldatdemonstrationer att sovjeternas reformistiska ledning skulle överta makten i landet. Bolsjevikpartiet försökte hålla dem tillbaka då man menade att tiden inte var mogen för en andra revolution. Den provisoriska regeringen svarade med att förbjuda bolsjevikpartiet, Trotskij med flera arresterades och Lenin gick under jorden.

Konstituerande församlingen
Utsågs i allmänna val efter Oktoberrevolutionen med ett valdeltagande på cirka 50 procent. Socialrevolutionärerna blev största parti med cirka 40 procent, bolsjevikerna 24 procent. Upplöstes av sovjetmakten när den vid sitt första sammanträde den 18 januari 1918 tog avstånd från sovjetstyret.

Koltjak, Alexander
Viceamiral som försökte ena vita arméer under sin ledning. Sköts 1920 efter att ha infångats i Sibirien.

Komintern/Kommunistiska Internationalen
Även känd som Tredje Internationalen, bildades 1919 som en internationell organisation för revolutionära partier. Efter kongressen 1928 var det stalinistiska styret totalt. Upplöstes av Stalin personligen 1943 som en gest mot de allierade under andra världskriget.

Kornilov-kuppen
I slutet av augusti 1917 vände sig general Kornilov den provisoriska regeringens överbefälhavare mot regeringen och försökte genomföra en statskupp. Premiärminister Kerenskij tvingades vända sig till de bolsjevikstyrda sovjeterna i Petrograd för att slå tillbaka kuppförsöket.

Kronstadt
Flotthamn utanför Petrograd. I mars 1921 inleddes ett uppror mot bolsjevikerna där. Efter misslyckade förhandlingar krossade bolsjevikerna upproret militärt.

NEP

”Nya ekonomiska politiken” – ett försök att med hjälp av bland annat privat ägande och marknadsprissättning få fart på produktionen i början av 20-talet.

Oktoberrevolutionen
Den dåvarande ryska kalendern låg 13 dagar efter den västerländska, vilken infördes 1918. Sålunda ägde oktoberrevolutionen enligt dagens tideräkning rum den 7 november 1917.

Pogrom
Ryskt ord för de antisemitiska plundringar och massakrer som regelmässigt ägde rum under tsarväldet, ofta med stöd från makthavarna

Socialrevolutionärerna, SR
Parti bildat 1902 vilket tillhörde Socialistiska Andra Internationalen. Dominerade bonde-befolkningen och ingick i den provisoriska regeringen från februari 1917. Sprack i höger och vänster sommaren 1917. Vänstern ingick i sovjetregimen fram till sommaren 1918. Högern var konsekvent emot sovjetmakten.

Sovjet
Ryska för råd. Beteckning för de självständiga organ som arbetare, bönder och soldater bildade under 1917. En nationell kongress av lokala rådsorgan utsåg första sovjetregeringen i samband med oktoberrevolutionen 1917, folkkommissariernas råd.

Wrangel, Pjotr
En av de viktigaste generalerna på den kontrarevolutionära sidan, satte upp en regering som stöddes av Frankrike. Emigrerade till Belgien 1920.